

Tak zvaná věčná (železná) zvířata a jejich funkce v hospodářském zajištění církevních institucí se zaměřením na české země (14.—19. STOLETÍ)*

KAROLINA ADAMOVÁ

I. Problematika vzniku institutu a původu názvu železného dobytka (str. 127). II. Železný dobytek v podobě reálného břemene (str. 131). III. Institut nepravého železného dobytka (str. 134). IV. Jak se zřizovala reálná břemena železného dobytka (str. 136). V. Příjem církve plynoucí ze železného dobytka v podobě reálného břemene (str. 139). VI. Zajištění plnění závazků, změna a zánik závazků z reálného břemene typu železného dobytka. a) Situace za feudalismu (str. 141), b) Situace za kapitalismu (str. 144). VII. Otázka zvířecích figurek, zvláště na kostelních oltářích (str. 146). VIII. Historický význam institutu železného dobytka v podobě reálného břemene (str. 149). Resumé (str. 151). Použité prameny a literatura (str. 153).

I. PROBLEMATIKA VZNIKU INSTITUTU A PŮVOD NÁZVU ŽELEZNÉHO DOBYTKA

Prvky institutu železného dobytka lze spatřovat již v Egyptě v řeckém období. Jsou známy papyry z této doby, které se týkají případů dání dobytčat do užívání. Wenger¹⁾ uvádí, že v jednom z papyrů se vyskytuje příklad nabídky propachtování zelinářské zahrady. V tomto případě se hovoří také o smlouvě o „železném dobytku“. Uživatel dobytčat měl po skončení právního poměru vrátit dobytčata stejného počtu, druhu a jakosti. Odpovídal za ztrátu dobytčat, ať k ní došlo z jakékoli příčiny, tedy i za náhodu-casus. Wenger uvádí, že u Preisigkese²⁾ se setkáváme s podobným případem, ve kterém lze spatřovat podstatu smlouvy o železném dobytku. Jednalo se zde o dání 56 koz na dva roky do užívání proti poplatku (φόρος) 14 kozlat. Po skončení poměru měl uživatel navrátit stejně velké stádo koz, jaké převzal. V případě uvedeném u Preisigkese se nachází i řecký termín *adávatoi*, v tomto případě nesmrtelná dobytčata (kozy).

*) Vyslovuji poděkování prof. dr. Václavovi Vaněčkovi, DrSc., pod jehož vedením tato práce vznikla, za připomínky, které mně při jejím sepisování s velkým pochopením poskytoval.

¹⁾ Wenger: Zum Wohn- und Wirtschaftsrecht in der Papyri, z knihy E. I. Bekkera: Aus römischen und bürgerlichen Recht, Zeit. d. Sav.-Stif. f. Rechtsgeschichte, Rom. Abt., B. 29, Weimar 1908, str. 511.

²⁾ Viz pozn. 1.

Tento příklad z egyptského papyru uvádí také Mitteis.³⁾ Meyer⁴⁾ upozorňuje na dvě listiny státního notářství z Arsinoe. Jedná se o období diadochů (počátek 4. stol. př. n. l.). Z první listiny vyplývá, že tři uživatelé dostávají do užívání 23 husí na 1 rok v ceně 920 stříbrných drachem. Po uplynutí 1 roku mají odpovídající uživatelé vrátit 23 husí nebo zaplatit 920 stříbrných drachem. Jinak dojde k věčné exekuci, přičemž odpovědnost bude solidární nebo poměrná. V druhé listině je potvrzeno podpisem locatora, že obdržel 920 drachem, tj. hodnotu 23 husí od dvou uživatelů i s úroky.

Příklady z Egypta⁵⁾ připomínají římskou socidu.⁶⁾ Na rozdíl od ní bylo dáno v těchto případech do užívání stádo dobytčat (hejno husí) bez pozemku. Uživatel ve všech těchto případech odpovídal i za náhodu. O železný dobytek v podobě reálného břemene se zde ovšem nejednalo. Nešlo ani o nepravý železný dobytek. Je tomu tak proto, že to byl uživatel a ne vlastník, který rozhodoval o tom, zda budou vrácena dobytčata (husy) nebo zaplacená jejich cena. Dále v případech železného dobytka, a to i nepravého, se jednalo obvykle o dlouhou dobu užívání časově neomezenou. V příkladech uvedených v egyptských papyrech šlo vždy o dobu krátkou a časově omezenou (např. jeden rok, dva roky).

Prvky institutu železného dobytka jsou známy i v Byzanci.⁷⁾ Vyskytuje se zde termín *ζῶον ὀιδήξιον*. Institut železného dobytka v této své prvotní formě je zde např. doložen v 5. století n. l. za panování císaře Zenóna.

³⁾ Viz pozn. 1, str. 468 (Mitteis-Recenze publikace o papyrech od Preisigkese).

⁴⁾ Meyer: *Juristischer Papyrusbericht*, V, *Zeit. d. Sav.-Stif. f. Rechtsgeschichte*, Rom. Abt., B. 48, Weimar 1928, str. 613.

⁵⁾ K příkladům z Egypta viz ještě *Zeit. d. Sav.-Stif. f. Rechtsgeschichte*, Rom. Abt., B. 54, Weimar 1934, str. 361 (Koptické prameny).

⁶⁾ Podstata socidy — viz k tomu J. Vančura: Úvod do studia soukromého práva římského, Praha, str. 332. „...Nájemce... není zodpověden za nahodilou zkázu a zhoršení věci, ač-li to nebylo smluvno: ‚pacto standum esse‘ (1.9 § 2 D. h. t.), tak tomu jest např. při contractus socidae, byl-li při pachtu pozemkovém pronajat spolu dobytek a hospodářský inventář, oceněný pevnou summou (aestimatus), a bylo-li smluvno, že se má buď vrátit ve stavu, ve kterém byl odevzdán, anebo že má býti zaplacená stanovená cena, ...“ V této souvislosti srov. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungarie*. A. Bartal, Budapest 1901, str. 463. V tomto *Glossariu* je o contractus socidae uvedeno „Pactum socidae, Kövy El. 437 Si bona immobilia locentur et conducantur, vocatur Arrenda. Si pecora dentur cum rebus immobilibus, illa ex natura contractus censentur immortalia vocanturque ferrea et eodem numero eadem qualitate debent locatori restitui vel pretium aestimationale deponi, prout aliarum quoque ad instructionem fundi pertinentium rerum nisi expresse aliter conventum sit, ergo se pereant non nocet Domino verum Arrendatori. Hoc vocatur pactum socidae“. Zde je třeba ještě uvést, že Daube ve svém článku *Eisern Vieh*, *ZRG*, Rom. Abt., B. 69, Weimar 1952, str. 388–392, uvádí, že předmětem socidy mohlo být nejen stádo dobytka, ale dokonce i „soubor otroků“.

⁷⁾ *Juristischer Papyrusbericht* VI, *ZRG*, Rom. Abt., B. 50, Weimar 1930, str. 529, *Juristischer Papyrusbericht* VII, *ZRG*, Rom. Abt., B. 52, Weimar 1932, str. 388 a *Papyrusbericht* VIII, *ZRG*, Rom. Abt., B. 54, Weimar 1934, str. 359.

⁸⁾ D. Daube, viz pozn. 6. Daube uvádí, že so'n barzel byl vytvořen pod vlivem římského práva. Domnívá se tak proto, že ve starých židovských památkách (Starý

V Judei existovaly také zárodky tohoto institutu. Daube⁸⁾ uvádí ve svém článku, že se zde vyskytoval termín so'n barzel. Tento termín se užíval ve dvou významech. První se týkal ženina věna. Ve druhém významu se užívalo so'n barzel v případě dání dobytčat do užívání. V obou případech manžel i uživatel stáda odpovídali za zhoršení a zrátu majetku (věna, stáda), ať k nim došlo z jakékoli příčiny. So'n barzel vystihoval pevnost, železnost postavení vlastníka (ženy, vlastníka stáda). Nemohli o svůj majetek v žádném případě přijít.

U Římanů se v různých právních institutech vyskytovaly také prvky železného dobytka. Jedna z možných hypotéz je, že Římané byli ovlivněni institutem železného dobytka v jeho zárodečné podobě, jak existoval v Egyptě. Byzantské prvky institutu železného dobytka a židovský so'n barzel byly pravděpodobně vytvořeny pod vlivem římského práva.

Ve výše uvedených případech lze snad spatřovat původ institutu železného dobytka.

Podle některých autorů vznikl institut železného dobytka jak nepravého, tak i v podobě reálného břemene přímo v Německu.⁹⁾ O možnosti vzniku tohoto institutu v jiných zemích (např. Itálie) a o jeho rozšíření se odtud do Německa není v pramenech ani v literatuře nikde hovořeno. Nelze vyloučit, že mohl železný dobytek vzniknout nezávisle na Německu i v jiných zemích. To znamená, že není nutný předpoklad určitého jednoho původu. Také důvody vzniku institutu železného dobytka mohly být v jednotlivých zemích různé.

Se železným dobytkem, a to i v podobě reálného břemene, se setkáváme také v Rakousku (dle Weinholda¹⁰⁾ ve Štýrsku a Tyrolsku, v Dánsku,¹¹⁾ Švýcarech a ve Francii.¹²⁾ Na východě Evropy se železný dobytek patrně nevyskytoval. Ovšem V. Procházka¹³⁾ uvádí ve své knize Česká poddanská nemovitost, že např. v Polsku tento institut existoval.

Na vznik institutu železného dobytka měl pravděpodobně vliv římský

Zákon, Talmud) se tento termín nevyskytuje. Objevuje se až v Mišně (2. st. n. l.). Zde je možno pro zajímavost uvést Daubeho názor na vznik termínu so'n barzel. Židé prý vytvořili so'n barzel z římského aestimare (odhadnout něco, ocenit v mědi...). Termín nehosheth jim byl nepřijatelný, protože byl totiž vedle svého významu (měď) užíván ještě v mnoha jiných významech. Aes (měď) a berzel (železo) ovšem nejsou stejné věci. Daube však argumentuje tím (příliš smělá konstrukce), že např. Virgil užívá někdy aheneus nebo aēnus ve smyslu železný (zejména při překladu Homéra). Proč by tedy Židům nemohlo být k vytvoření termínu so'n barzel vzorem aestimare?

⁸⁾ Institut železného dobytka nebyl zpočátku upraven žádnými psanými právními normami.

¹⁰⁾ Weinholda uvádí Blau: Die eisernen Opfertiere von Kohlheim, ZFÖV, Vídeň 1904, II, str. 138–140.

¹¹⁾ D. Daube, viz pozn. 6; J. Grimm: Deutsche Rechtsalterthümer, B. II, Akademie-Verlag, Berlin 1956, str. 131–132.

¹²⁾ H. Schreuer: Deutsches Privatrecht, Stuttgart 1921, str. 320; C. Schwerin: Grundzüge des deutschen Privatrechts, Berlin und Leipzig 1919, str. 208–209.

¹³⁾ V. Procházka: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století, ČSAV, Praha 1963, str. 281.

usus fructus, conductio locatio rei, resp. contractus socidae a pozemková služebnost. Pokud se jednalo o železný dobytek jako reálné břemeno, byla mu jistě také vzorem jiná taková břemena.

Vznik názvu železný dobytek je někdy spojován s kovovou figurkou dobytčete vyrobenou nejčastěji ze železa, která byla podle některých badatelů symbolem železného dobytka v podobě reálného břemene. Železná zvířátka nalezená zejména v kostelích jsou považována většinou za votiva. V pramenech o železném dobytku se nenachází žádná zmínka o železných zvířátkách, která by byla dávana vlastníku zatížené nemovitosti, aby mu upomínala jeho závazek vůči vlastníku dobytčete. S největší pravděpodobností došlo teprve později ke spojení termínu železný dobytek se železnými figurkami dobytčat.

Morávek¹⁴⁾ cituje z nemyčevské knihy důchodů a účtů kostelních ze 17. stol. „1. Že ne proto železné“ (krávy) „se nazývají jakoby nepominutelně a věčně na jednom jistém a prvním gruntu vězeti měly, ale že z nich užitek neb ourok ustanovený vždy a tak říkáje věčně trvati má z kteréhokoli gruntu, na nějž by ta kráva slušně a pořádně přenesena byla, buďto že na živě jest nebo ne...“.

Termín železný je možno vyvozovat z věčnosti, trvalosti právního závazku. V německých zápisech z r. 1823 z Trnávky u Třebové je závazek založený smlouvou o železném dobytku výstižně nazván unsterblich.¹⁵⁾ Tento výklad by obstál při vysvětlení vzniku názvu železný dobytek v podobě reálného břemene. Byl by ale těžko udržitelný při vysvětlení názvu železný dobytek, kdy po tom, co je dobytek dán do užívání, ručí uživatel za něj a plat z něho pouze osobně. Mohlo by se říci, že název železný vznikl tak, že se vycházelo z faktu trvalosti, věčnosti, železnosti závazku u institutu železného dobytka v podobě reálného břemene. Reálné břemeno typu železného dobytka vzniklo později než institut nepravého železného dobytka. Oba tyto instituty vykazují některé společné rysy. Z výše uvedeného je možno vyvodit, že po vzniku pojmu železný dobytek mohlo dojít k rozšíření jeho užívání i na poměr založený smlouvou o železném dobytku, kdy uživatel odpovídal za dobytek a plat z něho pouze osobně. Tento názor se nabízí a je také dobře zdůvodnitelný. S největší pravděpodobností však není správný.

Termín železný dobytek se mohl také vytvořit na základě charakteristických rysů poměru založeného smlouvou o železném dobytku jen s osobním ručením uživatele. Důraz by se tu kladl zejména na tu skutečnost, že vlastník dobytčete nemohl v žádném případě o své dobytče přijít — eisern Vieh stirbt nicht. Zdá se, že je třeba se přiklonit k tomuto názoru. V této souvislosti se také totiž vnučuje otázka, zda starověké termíny *adávatoi*, *ζῶον θιδήγειον* a so'n barel nedaly vznik středověkému názvu železný do-

¹⁴⁾ A. Morávek: O železných kravách, Sborník musejního spolku v Jičíně, 5, 1939, str. 72–75. Ve svém článku vychází Morávek z V. Janouška: Původ a význam železných krav, ČL, XI, 1902, str. 486–487.

¹⁵⁾ J. Horňanský: Železné krávy a olejné, Selský archiv I, 1902, str. 157–158.

bytek, německému eisern Vieh, eiserne Kuh, ewige Kuh, francouzskému bestiaux de fer, dánskému halzfä a iernfä a latinskému vacca ferrea.¹⁶⁾

Jak vyplývá z četných pramenů, vyskytoval se institut železného dobytka, a to i v podobě reálného břemene, u nás již v době předhusitské.¹⁷⁾ Rozšířil se do našich zemí pravděpodobně z Německa. Nejstarší naše písemné právní památky pocházejí zhruba ze 14. stol. Již v nich se setkáváme ze železným dobyt看. Nelze však vyloučit, že tento institut existoval u nás již před 14. stoletím.¹⁸⁾

II. ŽELEZNÝ DOBYTEK V PODOBĚ REÁLNÉHO BŘEMENE

Reálné břemeno je povinnost, která vázne na věci ve prospěch jiného, než jejího uživatele a spočívá v konání pro oprávněného a jeho právní nástupce každým uživatelem věci. Povinností ke konání, k plnění (k facere) se liší reálné břemeno od služebnosti. Pojmovým znakem služebnosti je, že servitus in faciendo consistere nequit. To znamená, že služebnost spočívá nikoli na facere, ale na non facere, pati a omittere. Terminus technicus reálné břemeno náleží teprve do 19. stol. Proto se s tímto vý-

¹⁶⁾ Weinhold, viz pozn. 10, uvádí, že ve farních aktech z Horního Stýrska jsou uváděny svaté krávy a boží krávy (heilige Kühe, Gottes-hauskühe). Týž autor podává zprávu, že ve starých pozemkových knihách a kostelních účtech panství Hohenzollernů v Bystřici na Úhlavě se nacházejí četné zápisy o trvalých břemenech na usedlostech — Eyserne Kirchenkuhe. J. Grimm, viz pozn. 11, se zmiňuje o železném, ocelovém dobytku (stählin viehe).

¹⁷⁾ F. Graus: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, II, Praha 1957, str. 40.

¹⁸⁾ Zde je třeba zmínit se o tom, že termín železný se užíval v různých spojení. Často se vyskytoval pojem železná kráva, a to pro různé závazky, jejichž rysem byla věčnost, trvalost. J. Valouch ve svém článku Železná kráva, Selský archiv 1902, str. 158, uvádí jeden takový příklad. Obec Olšany u Rudy nad Moravou platila farnímu kostelu do Rudy 24 halěrů ze železné krávy. Vypráví se o tom, že obec Ruda si vypůjčila od klášterského kostela, při kterém kdysi býval benediktinský konvent zvaný „Porta coeli“, nějaké peníze. Za to se obec zavázala konat různé služby pěší a povozové při opravování kostela. Později se stal klášterský kostel filiálním rudského. Valouch píše, že pak klášterský kostelník vybíral plat 24 hal. pro farní kostel v Rudě. Zdá se tedy, že na místo služeb, ke kterým se Olšany zavázaly, bylo smlouveno, že se bude platit každoročně kostelu 24 hal. Na druhé straně ale Valouch v citovaném článku a v článku uvedeném v Selském archivu 1902, str. 28—29 (Železná kráva), uvádí, že se z obce Olšany platil ze železných krav plat 24 hal. (tedy stejně vysoký plat jako v případě předcházejícím). Je otázkou, zda nakonec v případě železné krávy, o které mluví Valouch v souvislosti se službami, ke kterým se zavázala obec Olšany, se nejedná vlastně také o institut železného dobytka, případ, kdy je do užívání dán dobytek — kráva — jako železný. Kdyby se o institut železného dobytka v tomto smyslu nejednalo, vyvstala by zde řada problémů. Je velmi nepravděpodobné, že by obec platila stejně vysoký plat (24 hal.) místo všech služeb, ke kterým se zavázala, jako za užívání jedné krávy. Kdyby ale takový plat platila, jak se došlo k sumě 24 hal.? Byla smluvena při vzniku závazku konat služby, či později? Měly služby nahrazovat vrácení peněz nebo měly být konány na místě zúročení půjčky? Jaká zde byla odpovědnost obce? Byla to pouze „osobní“ odpovědnost, či se jednalo o reálné břemeno a závazek byl tedy trvalý, věčný? Tyto otázky si nezbytně musíme položit po přečtení málo jasných Valouchových článků.

razem nesetkáváme ani v pruském Landrechtu ani v rakouském ABGB.¹⁹⁾ Původně všechna věcná břemena byla označována jako onera realia. Z těchto věcných břemen se vydělila v 19. stol. ta břemena, která spočívala na facere, tedy na pozitivní povinnosti a byl jim dán název reálná břemena. Před tím než právní nauka dala povinnosti k dávkám váznoucím na pozemku název reálné břemeno, označovala ji také jako servitus in faciendo. Reálným břemenem byl vedle roboty, naturálních a peněžních poddanských povinností, manských povinností (ochrana života a zboží pána), věcných platů, desátků a vyměnek také tzv. železný čili věcný dobytek. Tento institut byl převážně institutem církevním. Po Bílé hoře byl specifikem katolických panství.²⁰⁾

Jestliže byla uzavřena smlouva o železném dobytku v podobě reálného břemene byl vlastník nemovitosti, na které vázlo toto reálné břemeno, povinen odvádět vlastníku dobytčat plat za jejich užívání.²¹⁾ Článek 206 komorní instrukce²²⁾ stanoví „Z krav zádušních má se každého roku nájem platiti po jedné libře vosku anebo (jak kde od starodávna na kterém panství a při kterém záduší obyčej neb zvyklost sebou přináší) tak mnoho, zač by ta libra vosku na trhu prodána býti mohla“. Někdy se platilo také v oleji (olejná dobytčata). Uživatel odpovídal za dobytek a plat z něho osobně i věcně. Co se týče zádušního dobytka, článek 207 komorní instrukce²³⁾ k tomu stanoví „A jestli by co téhož dobytka kostelního kdy při kompromělo, v tom záduší hynouti nemá, než má ten hospodář, u něhož ten dobytek v nájmu byl tu škodu sám nésti“. Jestliže přešly nemovitosti zatížené tímto břemenem na osobu jinou, pokračoval nový vlastník nemovitosti v osobní i věcné odpovědnosti svého předchůdce za dobytek a plat z něho. V. Procházka²⁴⁾ cituje příklad, že kupující „... uvoluje se krávu zádušní, která by měla při té chalupě zůstávati, na sebe přejíti, z ní k záduší platiti i z ní odpovídati, kteráž se za 6 ββ šacuje“. Při doslovném výkladu citace by se došlo k závěru, že kupující se mohl „uvolit“ převzít

¹⁹⁾ Viz k tomu §§ 443, 530, 848 Všeobecného občanského zákoníka k exekučnímu řádu a § 227 ex. ř. č. 79/1896 ř. z.

²⁰⁾ J. Blau: Die alten Ewiglasten, ZFÖV, XVIII, Vídeň 1912, str. 161–175, uvádí, že i u evangelických kostelů se vyskytoval někdy železný dobytek v podobě reálného břemene.

²¹⁾ Setkáváme se také s názorem, že v tom případě bylo železné dobytče služebností (J. Schlenz: Das Kirchenpatronat in Böhmen, Praha 1928, str. 329, cit.: „Der mit dem Nutzniesser einer solchen Kuh vereinbarte Jahreszins blieb auf dem betreffenden Besitztum wie ein Servitut ‚eiserne Kuh‘, ‚Kirchenkuh‘ oder ‚Kirchen-Kühzins‘ genannt“). V případě železných dobytčat, kdy uživatel odpovídal osobně i věcně za dobytčata a platy z nich, nejde však o služebnost, ale o reálné břemeno. V tomto případě institut železného dobytka spočívá přece na facere (placení), nikoli jako služebnost na non facere, na pati nebo omittere.

²²⁾ Jedná se o instrukci hejtmanskou na panstvích komorních z let 1603–1702, viz k tomu J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské, 1350–1626, Archiv český XXII, v Praze 1905, str. 460, cit.: „206. Von ainer jeden Khue, die gemuett wirdt, soll jarlich 1 lb. Wachs oder an Geld sovil, wie man solches auf dem Marckh kaufen mochte, geraicht werden.“

²³⁾ Viz pozn. 22, čl. 207 (německý text).

²⁴⁾ Viz pozn. 13, str. 282.

železné dobytče (stále z něho platit), které již neexistovalo s gruntem, který na něho přecházel. Ze samotné podstaty reálného břemene (zde reálného břemene typu železného dobytka) jasně plyne, že každý nový nabyvatel nemovitosti zatížené tímto břemenem byl ipso iure povinen toto břemeno převzít, a byl povinen odvádět z něho každoročně stálý, věčný plat. Za platy, které nebyly původním vlastníkem nemovitosti zaplacený, odpovídal nový vlastník jen věcně. Vlastník nemovitosti ručil za dobytek, i když dobytek vzal z jakékoli příčiny za své. Smlouva někdy určuje, na čí nebezpečí půjde případné uhynutí dobytčete. V. Procházka²⁵⁾ uvádí v této souvislosti příklad „... Šimon má k sobě jalovici od Šebesty přijíti a ji do dvou let pořád zběhlých chovati i opatrovati, až by k užtku přišla. A jestli by pak dříve těch dvou let zhynula, tedy Šebesta to má škodovati“.

Jestliže došlo ke zrušení smlouvy o železném dobytku v podobě reálného břemene, byl vlastník zatížené nemovitosti povinen vrátit vlastníku dobytka stejný počet kusů dobytka, stejné jakosti, jaký převzal. Pokud se týče vrácení dobytka stejné jakosti, znamenalo to, že musel být vrácen dobytek stejného druhu, stáří a zejména váhy.

V článku 208 komorní instrukce²⁶⁾ se přikazuje „... aby se starý a sešlý dobytek raději časněji odbejval a jiný mladší dobytek, kteréhož by se více užtku očekávalo, na to místo zjednal“. V Glossariu Germaniae²⁷⁾ se nalézají zmínky, že „eisen Vieh vulgo appellantur pecudes perpetuae s. perpetuatae, quasi ferreae durationis, propter substitutionis necessitatem in locum demortuarum“, tedy o věčném dobytku, železně trvalosti, který když vzal za své, musel být nahrazen jiným kusem dobytka. Podobně dle Janouška,²⁸⁾ který uvádí, že kostelníci měli dbát na to, aby v tom případě, když „zádušní kráva již více užitečná nebyla nebo zahynula, aby časné na místě jejím jalovice od hospodáře se podstrčila a tak vždy na živě bude“ (nemyčevská kniha důchodů a účtů kostelních ze 17. stol.). V této souvislosti je třeba ještě uvést dva příklady citované V. Procházkou.²⁹⁾ „... Kráva zádušní, která od té chalupy umřela. Má Václav kupující jinou vychovati a z ní náležitej plat dávati“. Druhý příklad zní „... Poněvadž jedna jalovice zádušní od n. Prokopa k svadbě jeho zabita jest, na místo tý jalovice má odvésti Jan Novotný, držitel chalupy, tele-jalovičku ve 3 $\beta\beta$ míš., kderěz rychtář skalický s kostelníky prošacovati (má). Takové pak 3 $\beta\beta$ míš. na veruncích Anny Prokopky jemu poražené (byly)“.

Z výše uvedeného vyplývá nepochybně, že vlastník zatížené nemovitosti měl povinnost, jestliže vzalo dobytče za své, nahradit je jiným. Je ovšem otázkou, zda a jakým způsobem byla tato povinnost vynucována. Zdá se, že za nesplnění této povinnosti neexistovala žádná sankce. Sankce ovšem

²⁵⁾ Viz pozn. 13, str. 282.

²⁶⁾ Viz pozn. 22, čl. 208 (německý text).

²⁷⁾ Glossarium Germanici Haltausiani, Lipsiae 1758, Tom. Prior, str. 310.

²⁸⁾ V. Janoušek, viz pozn. 14.

²⁹⁾ Viz pozn. 13, str. 282.

nebylo třeba, neboť vlastník zatíženého gruntu, i když nenahradil dobytče, které vzalo za své jiným, byl stále povinen odvádět vlastníku dobytčete plat. V. Procházka³⁰⁾ k tomu uvádí „... Krávy zádušní, které na živě nezůstávají, nežli týž Jindřich Podolák z nich odvozovati povinen jest“.

Kostelní (zádušní) dobytčata byla speciálním případem tzv. nájemních dobytčat. Vedle kostelního dobytka existoval i dobytek vrchnostenský. Na některých gruntech se vyskytoval po způsobu železného dobytka ve prospěch církve také podobný dobytek ve prospěch vrchnosti (např. „panský vůl“, „svobodný vůl“).³¹⁾

Někdy byl činěn rozdíl mezi dobytčetem živým a železným. V případě reálného břemena „vázla“ ovšem obě na gruntě, obě byla tedy železná. Rozdíl mezi nimi byl jen ten, že první existovalo, zatím co druhé ne. Živé dobytče bylo buď ještě původní nebo dobytče, kterým bylo nahrazeno. V zápisných a gruntovních knihách městyse Křivosoudova je zapsána kupní smlouva ze dne 30. Januari L. P. 1784, která byla uzavřena s povolením vrchnosti mezi Kateřinou, vdovou po zemřelém Václavu Milštainovi a Františkem Tulachem stran domku N. 30 v Křivosoudově. Na gruntu byla mimo jiné dluhy i jedna zádušní kráva živá a jedna kráva železná, která na gruntu „zůstává“.³²⁾ Jiný zápis ze zádušní účetní knihy kostela Panny Marie v Boroticích z r. 1677 udává, že „Křištof Vaňků (z Drašetic) měl krávu živou, která mu roku 1669 zhynula a tak na gruntě zůstala“ (jako železná). V Boroticích se již v samotné zádušní knize dělí od roku 1664 zádušní krávy na živé a železné (gruntovní), tedy krávy již neexistující.³³⁾

III. INSTITUT NEPRÁVÉHO ŽELEZNÉHO DOBYTKA

Při smlouvě o nepravém železném dobytku³⁴⁾ osoba, která měla dobytek v užívání, ručila za něj a plat z něho jen osobně, tedy nikoli také svými nemovitostmi. Ručila za zhoršení nebo ztrátu dobytka, ať k nim došlo z jakékoli příčiny. Tento právní poměr nebyl věčný a proto nevypověditelný. Smlouvu o nepravém železném dobytku bylo možno vypovědět, pokud nebyla uzavřena na určitou dobu.

³⁰⁾ Viz pozn. 13, str. 282.

³¹⁾ Viz pozn. 13, str. 271, 356.

³²⁾ J. Valchář: Zpráva o železné krávě v Křivosoudově, ČL, IX, 1900, str. 158–159.

³³⁾ J. Jireček: Železné krávy, Památky archaeologické a místopisné, XI, 1879–1881, v Praze 1881, str. 234–235. Tentýž příklad uvádí J. Valenta: Železné krávy, Od Stříbrných hor, VIII, 1935–1936, str. 8–11.

³⁴⁾ J. Grimm, viz pozn. 11. U Grimma se vyskytuje termín Rupfgut vedle termínu Eiserngut (Eisernvieh). Není jasné, co autor termínem Rupfgut míní. Zdá se však, že Eiserngut označuje železný dobytek v podobě reálného břemene. Rupfgut by pak v tom případě mohl být označením pro železný dobytek jen s osobním ručením uživatele (nepravý železný dobytek). V této souvislosti je třeba se zmínit o tom, že Grimm poukazuje na určitou vzájemnou podobnost mezi železným dobyttem a egyptským Apisem, spočívající v „nesmrtelnosti“. Vychází v obou případech ze skutečnosti nahrazování dobytčete, které vzalo za své, jiným.

Grimm³⁵⁾ se ve svém díle zmiňuje o kostelních husách, Blau³⁶⁾ a Winter³⁷⁾ o kostelních slepicích. Jednalo se o nepravé železné husy a slepice.

Sedláci i chudí lidé dávali také někdy svůj dobytek do užívání jako železný. I zde se jednalo ve většině případů o institut nepravého železného dobytka.³⁸⁾ Také světská vrchnost dávala dobytek do užívání jako železný. Např. s poplužními dvory byla někdy dána do užívání i dobytčata. Dvory zůstávaly ve vlastnictví vrchnosti proto i zde se jednalo o nepravý železný dobytek. V tomto případě šlo vlastně o římský *contractus socidae*. Po skončení tohoto právního poměru musel být vrácen se dvorem i dobytek stejného počtu, druhu a jakosti. Někdy bylo dokonce dohodnuto, že musí být vrácen dobytek stejné barvy.³⁹⁾ Z urbáře poděbradského panství z roku 1748 se podává, že mimo dobytek dávala vrchnost do užívání jako železná i pernatá zvířata.⁴⁰⁾

O nepravý železný dobytek se také pravděpodobně jednalo v případě panství Týnec v klatovském kraji v r. 1713. Tehdy byli poddaní po zhoubné epidemii dobytka nuceni koupit si dobytek za 1610 zlatých a ještě 1173 kusů dobytka od panství převzít, aby zvládli robotu a své hospodářství. Po 12 letech vlastnili teprve 1148 kusů vlastního dobytka a obávali se požadavku vrácení dobytka od panství převzatého.⁴¹⁾ Že se jednalo pravděpodobně o nepravý železný dobytek, může se vyvodit z formulace „... und bangte vor der Rückforderung der gegen Zins ausgeborgten Bestandviehs“.

Někdy se mohl stát dobytek železným také pro donátora — dárce dobytčete kostelu (nejčastěji patrona kostela),⁴²⁾ když tento převzal při darování závazek, že vezme-li darovaný dobytek z jakékoli příčiny za své, nahradí ho jiným. Když pak kostel dal tento dobytek do užívání a nějaké dobytče např. pošlo, musel je nahradit nejen donátor, ale bylo-li toto dobytče dáno do užívání jako železné, odpovídal za ně i uživatel. Také v případě donátora se mohlo jednat o nepravý železný dobytek.

Do užívání se dávaly jako železné i včely. Blau⁴³⁾ uvádí, že kostel v Horních Lomanech (Oberlohma bei Eger) dával do užívání úly se včelami. Na platu se platilo půl žejdlíku medu z 1 úlu. Zprávy o tom pocházejí ze 17. století (z r. 1625). Existenci železných včel také na Moravě dokládá

³⁵⁾ J. Grimm, viz pozn. 11.

³⁶⁾ J. Blau, viz pozn. 20.

³⁷⁾ Z. Winter: *Život církevní v Čechách*, sv. II, Praha 1896, str. 553.

³⁸⁾ J. Wackernagel: *Die Viehverstellung*, Weimar 1923.

³⁹⁾ Např. Sibotínský dvůr v Rastadtu měl vrátit obci Rastadt kus skotu, který měl být krvavě červené barvy. „Es ist zu wissen, das der Sibotinhof zu Rastetten sol geben dem dorf zu Rastetten ein stehelin rint sin und das sol blutrot sin...“ Viz J. Grimm, pozn. 11.

⁴⁰⁾ J. Blau, viz pozn. 10, str. 129–140.

⁴¹⁾ Viz pozn. 20.

⁴²⁾ Vr. Šmelhaus: *Kapitoly z dějin předhusitského zemědělství*, Praha 1964, Rozpravy CSAV, seš. 9, roč. 74, str. 17.

⁴³⁾ Viz pozn. 10.

Nosek⁴⁴⁾ ve svém článku. Zde se železné včely vyskytovaly např. v diecezi brněnské a olomoucké v 16 děkanstvích. Kupř. ve Velkomeziříčském děkanství ve Straškově měl farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v r. 1672 příjem ze tří úlů včel. V děkanství Místeckém dal farní kostel sv. Jana r. 1672 do užívání farníkům 15 úlů včel. Z nich se platilo celkem $3\frac{3}{4}$ funtů vosku ročně.

U Blaua se jednalo pravděpodobně o užívání včel jen s osobním ručením uživatele (nepravé železné včely). Nosek sice nehovoří o železných včelách v podobě reálného břemene a používá pouze termínu železné včely. Zdá se však, že v případech uváděných Noskem se jednalo spíše o insaitut praveho železného dobytka, tedy o železné včely v podobě reálného břemene.

IV. JAK SE ZŘIZOVALA REÁLNÁ BŘEMENA ŽELEZNÉHO DOBYTKA

Nejtypičtějším případem zřízení reálného břemene typu železného dobytka bylo jeho zřízení bez skutečného odevzdání primárního movitého objektu (zvířete).⁴⁵⁾ Primární objekt tak zůstával u vlastního zřizovatele a břemeno zatěžovalo jeho vlastní nemovitost.

V Glossariu Germaniae⁴⁶⁾ se nachází ve staré knize kostela v Luchau (Lauche) zápis z r. 1472, ze kterého se podává, že kráva, která byla darována kostelu, zůstala na usedlosti dárkyně s tím, že z ní bude věčně placena 1 libra vosku. Mareš⁴⁷⁾ uvádí, že v řadě foliantů, souhrnně nazvaných Libri relationum se nacházejí zprávy o železném dobytku v podobě reálného břemene. Např. na Novohradsku, ale i na mnoha jiných panstvích, se vyskytují často případy, že osadník odkázal kostelu kupř. krávu s tím, že si ji ponechá na gruntě a vlastníci toho gruntu z ní budou stále, věčně odvádět plat. Zde výše platu činila 35 kr. ročně z jedné krávy.

Druhý případ zřízení reálného břemene typu železného dobytka byl spojen se skutečným odevzdáním primárního movitého objektu (zvířete) kostelu.

⁴⁴⁾ F. Nosek: Železné krávy a jiný dobytek věčný v diecési Brněnské a Olomoucké, Selský archiv 1906, V, str. 243–251. Nosek vychází z Wolného Topografie církevní.

⁴⁵⁾ V této souvislosti je třeba se zmínit o názvu poměru založeného smlouvou o železném dobytku. Církevní činitelé se někdy pokoušeli spojovat tento poměr s pachtem. Právě z prvního případu zřizování reálného břemene typu železného dobytka je nejlépe vidět, že se nejednalo o pacht. Železný dobytek vykazuje jen některé znaky pachtu, podobně jako i usufructu. V případě poměru založeného smlouvou o železném dobytku se v této práci hovoří o užívání. Je třeba si však uvědomit, že o užívání v pravém slova smyslu nešlo. Jednalo se o užívání sui generis.

⁴⁶⁾ Viz pozn. 27, str. 415, cit.: „Valtin Sauresfick hat den gott hawse gegeben vnnd geeyntt eyn ewig kw, welche vffgenommen hath Valtin Suwresfik setzt darnor zum pfande acker obirndorff etc. zinst lerlichen dornau 1 pfundt Wachs.“

⁴⁷⁾ V. Mareš (podle K. Čupra): Z dějin staré školy, Od Trstenické stezky, 1937/8, XIII, str. 9–10. Libri relationum — folianty uložené v arcibiskupském pražském archivu. Je to sbírka hlášení, která podávali faráři v 17. stol. pražské konzistofi. Tato hlášení se týkala např. patronátů a dále far, záduší — jejich majetku, příjmů, vydání a také železného dobytka.

Dříve odkazovali (darovali) poddaní kostelu dobytek, který správa kostela obvykle neprodala. Protože to bylo pro kostel výhodné, dala tento dobytek často do užívání jako železný za určitý roční plat. Tímto způsobem si kostel tvořil stálý roční důchod. Ten, komu bylo dáno dobytčec do užívání, dostal je zdánlivě „zadarmo“. Zavázal se ovšem platit navždy ze svého majetku určitý plat. Tento plat nebyl mnohdy malý. Např. Jireček⁴⁸⁾ uvádí, že v Boroticích se platil v 17. stol. kostelu za užívání 1 vola plat až 1 zlatý ročně. Jestliže dal tedy kostel poddanému dobytčec do užívání jako železné v podobě reálného břemene, měl poddaný na svém gruntě věčné břemeno.

Někdy byla dobytčata kostelu darována, odkázána s ustanovením, aby byla dána do užívání, někdy bylo ustanoveno také komu. Často byl určen za užívání dobytčec také druh platu a jeho výše. V r. 1525 zřídila kšaftem Ptáčková ze vsi Čestic pro záduší kostela v Kostelci nad Orlicí krávu jako reálné břemeno. „... Jiřík Valentuo ty časy starší oznámil před úřadem, že jest táž Ptáčková nadepsaná poručila jednu krávu k záduší (v) Kostelci, a ta kráva má se najíti (pronajmouti) u Prokopových synuov v Česticích na takový způsob, aby nesešla nikdy... Než III gr. české každý rok k témuž záduší aby platili...“ (zapsáno v městské knize v Kostelci nad Orlicí).⁴⁹⁾ V r. 1585 daroval Jonáš Česvan z Moštic kostelu v Jimramově 2 krávy s tím, aby ten, kdo z nich bude brát užitek, dával z nich ročně 15 gr. na jmění kostela, 10 gr. na věčné světlo, 5 gr. chudým a 5 gr. na opravu kostela.⁵⁰⁾ Osadníci dávali, odkazovali kostelu i jiný dobytek než krávy. Byly to např. ovce nebo také voly. V kostelní knize zábořské je uvedeno, že v Menčíkově měli pár zádušních volů v užívání u Jana Valkouna. Voly odkázal v r. 1625 kostelu sv. Petra a Pavla v Zábří Jan Pech. Roku 1625 odkázala také Anna Třebonská záduší Petra a Pavla 2 voly, aby s nimi farář naložil podle své vůle. Voly byli dáni do užívání Třeštíkovi v Zábří. R. 1668 odkázal Mates Hlaváček k záduší Hvoždanskému 1 klisnu. Kasejovický kostelní inventář z r. 1737 vykazuje dokonce důchod ze 3 zádušních koz.⁵¹⁾ Existovaly také železné včely. Jsou doloženy i prameny o výskytu zádušních telat. V. Procházka⁵²⁾ cituje příklad „... Znamená se, že Petr Dražický místo zádušní krávy tele přijal před mnoha lety a potom tu krávu z toho telete prodal, tak tehdy též Petrák, kdyby koliv někomu tu chalupu postoupil, povinen bude zase tele jiné odevzdati, aby ten plat pořád se dávat mohl“. V odkazech kostelu čteme např. v *Rationes Ecclesiae Jarosoviensis* z r. 1722 „Vacca a Jacobo Schillar in Pago Lowetin Ecclesiae donata“.⁵³⁾

Někdy byly věnovány, odkázány záduší peníze s tím, aby byla za ně

⁴⁸⁾ J. Jireček, viz pozn. 33.

⁴⁹⁾ J. Kalousek, viz pozn. 22, str. 55.

⁵⁰⁾ J. Blau, viz pozn. 10, str. 129–140. Stejný příklad uvádí J. Brož v článku *Paměti městečka Jimramova*, ČL, rubrika *Otázky a odpovědi*, IX, 1900, str. 224, ale s rokem darování 1583.

⁵¹⁾ J. Hille: *Zádušní krávy, voly, klisny a kozy*, ČL, XIV, 1905, str. 61.

⁵²⁾ Viz pozn. 13, str. 282.

⁵³⁾ J. Richlý: *Eiserne Opfertiere*, ZFÖV, 1901, str. 57–60.

koupena dobytčata a ta měla být dána do užívání jednotlivým osadníkům. V r. 1535 odkazuje Jan z Týna kostelu sv. Benedikta 11 kop míš., aby z ně byly koupeny 3 krávy a ty „aby byly dány na nájem takový, aby z jedné každé do roka dávána byla na věčnost libra vosku a to světlo aby hořelo“. ⁵⁴⁾ Z účetních knih, týkajících se okořské kaple u Slaného se podává, že r. 1691 Václav, farář družecký, odkázal kapli 30 rýnských, za které byly koupeny 3 krávy. Jedna z nich byla dána do Třebovísky Matějovi Pelíškovi, „za kterou... svou chalupu pod věčný plat roční 24 grošů za železnou užívá a připsati dává“. Tento plat byl placen ještě r. 1776. Druhá jalovice byla dána do užívání za stejný věčný plat Matějovi Švachovcovi. Třetí kráva zůstala na chalupě Jana Pomaišla s tím, že z ní měl odvádět jako ze železné krávy okořské kapli 24 gr. Tento plat se odváděl ještě v roce 1777. ⁵⁵⁾

Reálná břemena v podobě železného dobytka byla zřizována zejména církví v její vlastní prospěch. ⁵⁶⁾ V. Procházka ⁵⁷⁾ v této souvislosti píše „V každém případě však touto institucí poddaný těžce doplácel na „morální povinnost“ vůči hlavnímu nositeli feudální ideologie, vždy ochotnému do krajnosti využít materiálních výhod, jež se mu nabízely“.

Třetí případ zřízení reálného břemene typu železného dobytka byl spojen se skutečným odevzdáním primární movité věci nikoli kostelu, ale někomu jinému jako budoucímu uživateli dobytčete a vlastnímu nositeli břemene. Ve starých listinách ze 16. stol. je uveden zápis „Kateřina, dcera Motlova měla krávu u Fejta, z níž každoročně Fejta při soudech 24 groše skládal. Léta 1594 položil Fejta nájmu z té krávy 24 groše. Ty vzala Káča a potom touž krávu od Fejta vyzdvihla“. ⁵⁸⁾ V tomto případě se jednalo o železný dobytek v podobě reálného břemene. Slouva byla ale vypověditelná (výjimečný případ).

Světská vrchnost dávala také dobytek jako železný v podobě reálného břemene do užívání (vrchnostenský dobytek). Tedy i světská feudální vrchnost se někdy na úkor poddaných tímto způsobem obohacovala. ⁵⁹⁾

K tomu, aby poddaný světské vrchnosti mohl zatížit svoji usedlost reálným břemenem železného dobytka, byl nutný vrchnostenský souhlas. Podle Janouška a Morávky ⁶⁰⁾ je třeba si uvědomit, že „lidé poddaní dokonali páni svého gruntu nejsou a tak do těžkosti nějaké neb platu uvazovati se nemohou“, protože by to bylo ku škodě panství (cit. z nemyčevské knihy důchodů a účtů kostelních ze 17. stol.).

⁵⁴⁾ Z. Winter, viz pozn. 37.

⁵⁵⁾ K. Procházka: O železných kravách a některých pověstech hradu Okoře, č. 166, Čech, 1895.

⁵⁶⁾ Např. také pražské kostely dávaly svá dobytčata do užívání jako železná v podobě reálného břemene. Kostel sv. Vavřínce dal např. do užívání dvě krávy jako železné do vsi Makotřasy. Roku 1594 je převedl na Smíchov (k tomu Winter, viz pozn. 37). Tentýž příklad uvádí J. Blau, viz pozn. 10.

⁵⁷⁾ Viz pozn. 13, str. 281.

⁵⁸⁾ A. Tomíček: Železný dobytek, Zálesí VII, 1925, str. 113–114.

⁵⁹⁾ Viz pozn. 13, str. 271 a 356.

⁶⁰⁾ V. Janoušek, viz pozn. 14; A. Morávek, viz pozn. 14.

O tom, že železný dobytek v podobě reálného břemene zatěžoval určitou nemovitost, byly činěny záznamy např. v urbářích, v kostelních účtech, ereckních knihách a později také v gruntovních knihách.⁶¹⁾ Intabulační princip zde neplatil.

Např. v gruntovních knihách městyse Křivosoudova u Ledče, jak uvádí Valchář,⁶²⁾ jsou četné zápisy o zádušních železných kravách. Nejstarší zápis je z r. 1756 na listě č. 140, nejmladší z r. 1789 na listě č. 143 a č. 148. Na listině 140 se nachází zpráva, která obsahuje potvrzení zděděného domku č. 15 v Křivosoudově, který dle kšaftu ze dne 12. května 1756 zdědil po Janovi Václavovi Tulachovi jeho syn Jan. Mezi jiným je ve zprávě podotknuto „... na kterémžto domku žádný dluh se nevynachází jedině každoročně k záduší křivosoudovskému z jedné železné krávy 11 3/11 krejcarů se platí“. Na listech 147 a 148 se dočítáme o kupní smlouvě z 10. listopadu 1789, jež byla uzavřena mezi prodávajícím Martinem Břínkem a kupujícím Janem Tulachem pro jeho syna Ignáce stran domku č. 45 v Křivosoudově. Ve smlouvě je poznamenáno „Dále na tom domku neb gruntu zůstati má půl železné krávy, k záduší křivosoudskému z které se ročně platí 6 krejcarů. Co se týče zádušní krávy“ (rovněž železné) „živé na tom gruntu, takovou prodávající kupujícímu odevzdati má. A tak žádný dluh jak peněžitý, tak obilný od prodávajícího nepřijímá, jedině nadepsané půl železné krávy k záduší křivosoudskému“. Před tím v r. 1780 koupil též Jan Tulach 8. března pro svého syna Jana domek č. 2 od Jana Francla, mlynáře v Křivosoudově. O této koupi je v předmětných gruntovních knihách uvedeno „Na tomto domku od starodávna se platí z dvou železných krav ouroku k záduší křivosoudskému, totiž 25 kr. 3 dr.“.

V. PŘÍJEM CÍRKVE PLYNOUCÍ ZE ŽELEZNÉHO DOBYTKA V PODOBĚ REÁLNEHO BŘEMENE

V knize Hospodářské Kryštofa Fischera⁶³⁾ je uvedeno „A protož přičiniti se sluší a tak tomu pomoci, aby ... ti darové nebo odkazové tak byli

⁶¹⁾ Jsou známy účetní záznamy také v misálu na volných místech, a to např. v misálu uloženém u olomoucké kapituly. Pochází od milotického plebána Heřmana, který ho dokončil v r. 1341. Nacházejí se zde dva seznamy železných krav v podobě reálného břemene pro záduší v Miloticích u Kyjova. Oba záznamy pocházejí patrně ze 14. stol. První zachycuje celkem 28, druhý 31 krav (viz k tomu J. Bistřický: Milotické seznamy železných krav, Slovácko, 1961, str. 34–38; J. Vašica: Z kapitulní knihovny olomoucké, ČVSMO, XXXVIII, 1927, str. 124–129).

⁶²⁾ J. Valchář, viz pozn. 32.

⁶³⁾ J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698, Archiv český, XXIII, v Praze 1906, Z Knihy Hospodářské K. Fischera, str. 472–473: „Ideo serio adlaborandum et iis causis ita succurendum, ut vivis patribus familias ac piarum causarum fundatoribus, donaria seu legata ita stabiliantur, ut certum cursum sortiantur. Si enim semel iterumque successores a continua solutione deflectant et terminos morentur, debitum successu temporis et heredum negligentia valorem fundi excedet; Quod ordinarie fieri consuevit, maxime in censibus illis, qui proveniunt ex ferreis vaccis, sine ullo usu fructuum, utpote in secula sterilibus, quod merito in considerationem aequi et iusti venire deberet, cum hic census perpensis perpendentis consuetam sortem excedere videatur...“

utvrzení, by jistý svůj běh měli. Nebo jestli jednou a podruhý nápadníci (nástupci) od stálého placení se odchýlí, a co povinni jsou dáti, odkládati budou, po nějakém čase pro nedbalost dědiců dluh samu cenu gruntu převyšší, což se obvykle děje, zvláště s těmi ouroky, jež pocházejí od železných krav, žádného užitku nevydávajících a na věky jalových a neplodných, což by slušně dobře se uvážiti mělo, poněvadž po bedlivém všeho rozvážení ourok ten obvyčejnou summu (míru) zdá se převyšovati“.

V Glossariu Germaniae⁶⁴⁾ je nejstarší zmínka o železném dobytku z počátku 14. stol. O kravách se zde mluví jako „Die zu der Pfarre gehörige Eiserne Kühe“ resp. jako o „Vaccas ad-ecclesiam perpetuatos“. Za krávu, která byla dána někomu do užívání, platil uživatel úrok „Kuh-Zinsen nebo Kuh-Pfennige, Census vaccarum“ zpravidla ve formě vosku. Platilo se také v penězích nebo v oleji. Při stanovení platu (jeho výše a druhu) se vycházelo často z vrchnostenských instrukcí. V případě dispozitivní povahy těchto instrukcí nebo v tom případě, chyběla-li právní úprava vůbec, mohl být plat stanoven také dohodou stran.

Gross⁶⁵⁾ uvádí, že v Kremži plynul záduší odedávna příjem 4 kr. 4 dr. z jednoho dobytčete. Winter⁶⁶⁾ podává zprávu, že v r. 1581 byla v Ronově dána do užívání 1 jalovice jako železná. Kostel z ní měl příjem 4 gr. ročně. Podle Antla a Pekaře⁶⁷⁾ platili poddaní ze vsi Kojakovice v 17. stol. z 1 železné krávy 4 gr. míš. Černý⁶⁸⁾ uvádí, že ve stejném století se na lobkovických panstvích platilo z 1 železné krávy 15 gr. míš. Registra kostela v Sedlišti u Frýdku udávají, že tamnější kostel měl r. 1672 sedm zádušních krav. Ze dvou těchto železných krav se platilo po 12 gr. a z ostatních po 5 gr.⁶⁹⁾ Z urbáře statku Přímského se dovídáme, že r. 1740 mělo Pobluzké záduší sedm železných krav. Příjem z každé z nich byl 35 kr. ročně.⁷⁰⁾

V artikulech, které sobě vymínili poddaní augustiánského kláštera v Pivoni kolem r. 1550 a které byly schváleny provinciálem a převorem kláštera (confirmatum per provincialem et priorem), čteme „Z krav kostelních k záduší jednu libru vosku a nic více aby dávano nebylo“.⁷¹⁾

Železné krávy se někdy nazývají olejné. Bylo to v tom případě, když plat z nich byl dáván v oleji, zejména makovém, kterým byla maštěna postní jídla. Správce záduší ho pak prodával ve prospěch kostela. Olej se také používal na věčné světlo. Olejné krávy se vyskytovaly zejména v již-

⁶⁴⁾ Glossarium Germanici Haltausiani, viz pozn. 27 a Tom. Posterior, str. 1137.

⁶⁵⁾ H. Gross: Železné krávy, příspěvek k objasnění z Č. Krumlovská, Ohlas od Nežárky, 1899, č. 48–49.

⁶⁶⁾ Z. Winter, viz pozn. 37.

⁶⁷⁾ Th. Antl, A. Pekař: Kojakovice, ČCH, 1901, str. 173–174.

⁶⁸⁾ V. Černý: Hospodářské instrukce, Řada A, Praha 1930, str. 95.

⁶⁹⁾ M. Radlinský: Železné krávy, Selský archiv, 1902, I, str. 27–28.

⁷⁰⁾ J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780, Archiv český, XXIV, v Praze 1908, str. 209–219.

⁷¹⁾ J. Kalousek, viz pozn. 22, str. 151.

⁷²⁾ J. Blau, viz pozn. 10, str. 129–140.

ním Německu.⁷²⁾ U nás byly platy ze železných krav placeny v oleji (oehlgeld) např. kostelu v Chornicích u Jevíčka.⁷³⁾

Plat za užívání krávy (dobytčete) činil zpravidla 5 % z ceny krávy (dobytčete). Ze starého foliantu městského archivu v Kladrubech např. zjišťujeme, že roční plat (úrok) z jedné krávy činil 7 gr. Jestliže se vychází z toho, že jde o 5% zúročení ceny krávy, měla tato cenu 2 kopy 20 gr. Tato částka odpovídala skutečně tehdejší průměrné ceně krávy.⁷⁴⁾

Plat býval často vyšší než 5% zúročení ceny krávy. Ve Velké Vsi u Prahy se platilo v r. 1402 ze železné krávy 14 gr., přičemž její cena byla kolem 50–60 gr.⁷⁵⁾ Cena krávy byla tedy uhrazena asi za 4 roky. V pamětní knize kostela v Nemyčevsi je v r. 1685 zapsáno, že se z jedné zádušní (železné) krávy odvádělo ročně 30 kr.⁷⁶⁾ V r. 1689 koupilo záduší kostela Panny Marie v Boroticích krávu za 5 zlatých a dalo ji do užívání proti platu 20 kr. ročně. To znamená, že se tedy jednalo o větší částku než činil 5% úrok (téměř 7%) z kupní ceny za krávu. Morávek⁷⁷⁾ uvádí, že popovický kostel Narození Panny Marie měl koncem 18. stol. dvě zádušní krávy. Záduší pobíralo za každou z nich ročně 35 kr. Platy z dobytka se platily „při času sv. Havla“, tj. 16 října (viz k tomu zádušní knihu kostela Panny Marie v Boroticích z let 1617–1691).⁷⁸⁾

VI. ZAJIŠTĚNÍ PLNĚNÍ ZÁVAZKŮ, ZMĚNA A ZÁNİK ZÁVAZKŮ Z REÁLNÉHO BŘEMENE TYPU ŽELEZNÉHO DOBYTKA

a) *Situace za feudalismu*

Jestliže plat za užívání dobytčat nebyl placen včas a řádně, bylo podle poddanských řádů možné, aby světská vrchnost, zpravidla patron příslušného kostela, uložila uživateli dobytčete, který byl v prodlení s placením kostelu, pokutu.⁷⁹⁾ Např. v poddanském řádu na panství Rychmburském, Rosickém a Slatiňanském vydaném asi r. 1626 je uvedeno „13. Kněžím a farářům... což jim náleží vypravovati nepomíjejte. Nebo přišla-li by na koho z lidí poddaných mých jaká stížnost, takový každý 1 PB míš. pokuty vrchnosti dáti povinen bude. 14. Kdokoliv k záduším čím povinen jest, aby jsouc od kostelníkův napomenut, hned bez prodlení dal a složil, tak aby pro nedbalého záduší nehynula“.⁸⁰⁾

Za platy v případech železného dobytka v podobě reálného břemene ručila i zatížená nemovitost. Tyto platy mohly být uhrazeny také tak, že dlužník

⁷³⁾ Viz pozn. 15.

⁷⁴⁾ Viz pozn. 72.

⁷⁵⁾ J. Bistřický, viz pozn. 61.

⁷⁶⁾ V. Janoušek, viz pozn. 14.

⁷⁷⁾ A. Morávek, viz pozn. 14.

⁷⁸⁾ J. Jireček, viz pozn. 33.

⁷⁹⁾ Je pravděpodobné, že mohl i vlastník dobytčat uložit uživateli dobytčat (železných) pokutu v případě, že plat za užívání dobytčat nebyl placen včas a řádně.

⁸⁰⁾ J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626, Archiv český,

nejčastěji na popud správce kostela převedl na kostel část své nemovitosti. Např. v zádušní knize Panny Marie v Boroticích v r. 1677 je zápis, že Křištof Vaněk z Drašetic z krávy „již od r. 1655 všechny nájmy restíroval, nyní jsa chudobou, sirobou a nemocí obtížen, aby toho jha pozbyti mohl odevzdal kus pole pod Rohatcem blíž Borotic po 1½ strychu k záduší...“⁸¹⁾

Jestliže plat za dobytče nebyl včas a řádně zaplacen, a jestliže toto bylo naživu nebo existovala-li za ně náhrada, je pravděpodobné, že mohl vlastník dobytčete, v případě, že tak bylo smluveno nebo rozhodnuto kompetentním orgánem, dobytče uživateli také odejmout. Odejmutí dobytčete mělo rovněž za následek zánik právního poměru.

O evidenci a vybírání platů se starali tzv. kostelníci.⁸²⁾ Ve stanovách pro ně vydaných je uvedeno „Jsou také nějaké kostelní krávy věčné za některými lidmi a pan farář neví nic, za kým která zůstává. I to mají náležitě poznamenati a jedno poznamenání do kostelní truhlice složiti – druhé pak panu faráři dodati s tím doložením, co z nich ročně vosku vychází...“. Zde jde o nařízení z r. 1668 týkající se kostelníků v Žalkovicích u Kroměříže.⁸³⁾

V souvislosti se zajištěním plnění smlouvy o železném dobytku nelze opomenout institut rukojemství. Např. v misálu nakelském je poznamenáno, že v r. 1587 daroval Pavel Miruš z Újezda kostelu sv. Jiří v Nákle 4 krávy. Krávy byly dány do užívání jako železné Václavu Martincovému, Jankovi Malému, Pavlíčkovi a Dělkarovi. Ručili za ně, za Martince Vaněk Marjáčkův, za Malého Jiřík Kuřel a Pavlíček, za Pavlíčka Jan Obytel a Janíček Malých a za Dělkáře Jan Kuřel a Mikuláš Ondra.⁸⁴⁾

Pro přesnou evidenci příjmů a výdajů kostela a pro případné zjištění dluhu poplatníků za účelem vyvození důsledků z neplacení, konaly se každoročně tzv. kostelní neb zádušní počty. Podle hejtmanské instrukce na komorních panstvích z let 1603–1604 se změnami až do roku 1702⁸⁵⁾ je uvedeno v kapitole O počtech⁸⁶⁾ kostelních „193. Počtové kostelní neb zádušní při všech podacích mají se každého roku také příležitým časem, když se lidé volně k tomu uprázdňiti mohou v přítomnosti⁸⁷⁾ hejtmana našeho, též starších kostelníkův a všech jinejch lidí osadních podle rozdíl-

⁸¹⁾ Viz pozn. 33.

⁸²⁾ V zádušní knize farnosti slivické se zápisy od r. 1656 je uvedena také přísaha kostelníka: „Já N. N. přísahám a slibuji..., dluhy všeliké k tomu záduší přináležící bedlivě vyhledávati a vyupominati chci,...“ (J. Valenta, viz pozn. 33). Kostelníky, kteří byli jakýmsi účetními a výkonnými orgány záduší, určoval patron kostela. Slovo kostelník mělo původně zcela jiný význam než dnes. Byla to čestná funkce. Kostelníkem byla osoba pověřená vrchností, aby v určité obci vybírala platy k záduší, zejména také platy z kostelního dobytka. V jedné farnosti býval jeden až tři kostelníci. Vyúčtování záduší s kostelníky bylo konáno obyčejně v listopadu, později počátkem prosince. Podle zádušní knihy v Boroticích z let 1617–1691 byl zde tomuto vyúčtování přítomen také křížovnícký převor. Borotická fara patřila rytířskému řádu českých křížovníků s červenou hvězdou od Karlova mostu (viz k tomu pozn. 33 čl. J. Valenty a pozn. 14 čl. A. Morávka).

⁸³⁾ J. Lochman: Ze zámeckého archivu kroměřížského, Selský archiv, IV, 1905, str. 159 (srov. také J. Kalousek: Archiv český XXIII, str. 425).

⁸⁴⁾ V. Pinkava: Železné krávy, Selský archiv, I, 1902, str. 103.

nosti jednoho každého záduší napořád⁸⁸⁾ držeti. 194. Při kterýchžto s pilností vyhledáno býti má, co jest po předešlém počtu peněz hotových v truhlicích zádušních složených zůstávalo, a komu k dalšímu opatrování poručeno bylo, též také, co se komu v ten čas dědin, luk, rybníčkův neb dobytka kostelního jakýmžkoli způsobem v nájmě zůstavilo, item co se v tomto roce... z nadepsaných nájmu sešlo, ... 195. Item co po zavření jednoho každého počtu kostelního peněz hotových neb na dluzích v restu pozůstane..., též vosku, svíček nepotřebovaných při kostele se najde, zvláště pak všelijakého dobytka hovězího i ovčího při kom⁸⁹⁾ zůstaví, to ihned s pilností... poznamenáno, a pořádný inventář toho všeho k penězům hotovým do truhlic zádušních v přítomnosti hejtmána našeho a jiných lidí osadních složeno bejti má“.

Právní poměr založený smlouvou o železném dobytku v podobě reálného břemene mohl jistě také zaniknout uplynutím doby uvedené ve smlouvě nebo novou dohodou o skončení tohoto právního poměru nebo výpovědí, jestliže tak bylo dohodnuto. Podle dohody pak uživatel buď zaplatil cenu dobytčete anebo dobytče (náhradu za ně) vlastníkovu dobytčete odvedl. Takové dobytče mohlo být potom dáno do užívání jako železné jinému. Jireček⁹⁰⁾ k tomu uvádí příklad z r. 1663 „Matěj Brousek v Županovicích odvedl místo krávy vola, který jest u P. Paula v Drašeticích, z toho vola platí nájmu 1 zlatý. Poněvadž ale starý a dušný jest, lépe ho prodati bude a krávu za něj koupiti, což i při kostelnících nařízeno jest“. Tejtó příklad je mj. zajímavý v tom směru, že je ojedinělým dokladem vrácení dobytčete jiného druhu (místo krávy vůl), než jaké bylo dáno do užívání. Neobvyklé je zde také, že uživatel vola (železného) ho mohl prodat a koupit za něj krávu.

Ke změně reálného břemene typu železného dobytka mohlo dojít např. tím, že se dvůr zatížený tímto břemenem rozdělil (kupř. děděním). Jestliže vázlo na původním dvoře reálné břemeno z titulu tří železných krav, vázlo po rozdělení dvora např. na dvě části na každém nově utvořeném dvoře břemeno 1½ krávy.⁹¹⁾ Také ze zádušních účtů kostela v Zámrsku lze zjistit, že na gruntě mohla váznout i část krávy. Tak záduší předmětného kostela mělo v druhé polovině 18. stol. v Dobříkově 1 železnou krávu u 8 sedláků a v Jaroslavi na usedlostech No Cons. 2, 3, 5, 7 a 39 po půl železné krávě. To se dá vysvětlit tak, že buď kostel dal krávu do užívání několika sedlákům, což není pravděpodobné, anebo že dělením gruntu došlo i k dělení na něm váznoucích krav.⁹²⁾ Také v Bezděči měla čísla 20 a 21 jednu

⁸⁵⁾ J. Kalousek, viz pozn. 22 (pozn. 86–89 se týkají textu cit. J. Kalouskem v Archivu českém, XXII).

⁸⁶⁾ Roku 1652–1673 zní tento nadpis „O počtech a spravování důchodů kostelních“.

⁸⁷⁾ Roku 1652–1675 zde vsunuto „faráře“.

⁸⁸⁾ Roku 1615 i 1652–1673 místo „napořád“ položeno „jedny po druhých“.

⁸⁹⁾ Roku 1652–1673 vloženo „na kterém gruntu“.

⁹⁰⁾ J. Jireček, viz pozn. 33.

⁹¹⁾ J. Blau, viz pozn. 10, str. 129–140.

⁹²⁾ Viz pozn. 20.

krávu kostela v Chornicích u Jevíčka „na spolek“.⁹³⁾ Ke změně v osobě zavázaného docházelo když majitel usedlosti, na které vázlo železné dobytče, zemřel nebo usedlost na někoho převedl, ale i když z ní případně i s dobytčetem odešel. Nový majitel usedlosti pak platil z neexistujícího již dobytčete. Při koupi usedlosti, na které živé dobytče již nebylo, platil kupující často o cenu dobytčete méně, protože žádné neobdržel. Případně si z kupní ceny strhl určitou sumu na plat z něho.⁹⁴⁾ Se souhlasem vlastníka dobytčete mohlo být železné dobytče převedeno z jednoho gruntu na druhý. V tom případě došlo také ke změně tohoto břemene, takže na prvním gruntě zaniklo a na druhém vzniklo (o tom řada zápisů v zádušních knihách farnosti borotické a slivické).⁹⁵⁾

b) *Situace za kapitalismu*

Reálné břemeno typu železného dobytka zaniklo někdy prakticky tím, že se plat z dobytčat přestal vybírat. Z období kapitalismu je možno uvést následující příklad: Na usedlosti č. 34 v Pěčkově vázlo reálné břemeno typu železného dobytka. V r. 1870 nebo v r. 1871 přišel kostelník z Chornic vybírat platy za 5 let. Hospodář je zaplatil, ale řekl kostelníkovi, aby si příště farář pro platy posílal včas a každoročně. Od toho času do Pěčkova, kam je z Chornic 1½ hodiny cesty, kostelník již pro platy nepřišel.⁹⁶⁾ Jestliže nebyl plat po určitou dobu vybírán, nárok na tento plat se de iure promlčel. Podle Všeobecného občanského zákoníku z r. 1811 se osobní pohledávka věřitele týkající se platu za užívání dobytka (železného) promlčovala ve tříleté lhůtě (§ 1486). Jestliže prošla obecná promlčecí lhůta marně, aniž byla pohledávka zažalována, byla v případě železného dobytka poskytnuta možnost podat hypotekární žalobu. Žalobní petit zněl, že žalovaný (uživatel, který dlužil plat), je povinen trpět, aby se žalobce (vlastník dobytka) uspokojil prodejem dlužníkovy zatížené nemovitosti. Právo na podání hypotekární žaloby se promlčovalo podle Všeobecného občanského zákoníku ve třicetileté případně čtyřicetileté lhůtě (§ 1478, § 1479, § 1485).

V 19. stol. dochází k rychlé likvidaci feudálních břemen, tedy i břemen typu železného dobytka. Na základě právních předpisů z 19. stol. mohla být reálná břemena volně vlastníkem zatížené nemovitosti vykupována.

Císařským patentem pro všechny neuherské země ze dne 7. září 1848 bylo zrušeno poddanství a pozemkově vrchnostenská „ochrana“. Půda měla být zbavena všech břemen a měly být odstraněny rozdíly mezi dominikálními a rustikálními grunty. V patentu bylo dále stanoveno, že „všechna z poměru poddanství vyplývající a na poddanském gruntu spočívající

⁹³⁾ Č. Nečesaný: Jak povstaly železné krávy, Od Trstenické stezky, XVIII, 1938/9, str. 35–36.

⁹⁴⁾ Viz pozn. 33, k tomu též V. Procházka, viz pozn. 13.

⁹⁵⁾ J. Valenta, viz pozn. 33.

⁹⁶⁾ Viz pozn. 15.

břemena, služby a platy ... jsou od nynějška zdviženy“. Za některá z těchto zrušených břemen měla být poskytnuta náhrada, za jiná nikoli. Na císařský patent ze 7. září 1848 navazoval cí. patent ze 4. března 1849. Podle tohoto patentu bylo vyvazení rozšířeno také na nezměnitelné dávky odváděné kostelům a farám (§ 6). V zákoně z 21. prosince z r. 1867 čl. 7 bylo zakotveno, že „Všeliký svazek poddanství a člověčenství navždy jest zrušen. Všeliká povinnost nebo vybývání, z důvodu rozděleného práva vlastnického na nějakém statku nemovitém záležející může se vykoupiti, aniž je dovoleno, přistě statků nemovitých podobnými povinnostmi nevykupitelnými zavazovati“. Přímo výkupu reálných břemen typu železného dobytka se týkal výnos c. k. místodržitelství v Praze č. 64263 z r. 1867.⁹⁷⁾ Obsahoval povolení k rozvázání poměru ze železného dobytčete. O tomto platu se předpokládalo, že odpovídá 5% zúročení kapitálu, to je ceny dobytčete. Při provádění zmíněného výnosu činila např. výkupní částka při roční platbě $8\frac{3}{4}$ kr. platu z dobytčete 1 zlatý 75 kr.⁹⁸⁾ Vyvrcholením vyvazovací akce v Čechách byl zemský zákon z 11. května 1869. V § 1 tohoto zákona bylo stanoveno „Z pozemků vykoupiti se mohou tyto závady:

A. Všeliká vybývání naturální ke kostelům, farám a školám, totiž: práce a takové dávky naturální, kteréž se odvádějí, ne podle práva desátkového co několikátá část úrody z pozemků, nýbrž co dávka nezměnitelná (§ 6 patentu daného 4. března 1849) ...

D. nezměnitelné dávky peněžité ke kostelům a školám ...“.

Tímto právním aktem byly také stanoveny zásady výkupu břemen (závad) váznoucích na nemovitostech. Zákon z 11. května 1869 znamená definitivní zánik reálných břemen typu železného dobytka.

Na závěr je třeba se zmínit o tom, že pokud se týče reálného břemene typu železného dobytka, mohlo dojít k různým zajímavým právním problémům. Tak např. ve vsi Chvalkovice u Olomouce byla v roce 1900 rozprodána usedlost, na které vázla železná kráva. Při prodeji usedlosti se tento plat ke kostelu opominul a nový majitel domu odmítl plat odváděti s odůvodněním, že koupil jen stavení. Stejně si počínal nový vlastník získaných polí. Tvrdil, že železná kráva vázne na domku, nikoli na pozemcích.⁹⁹⁾ Také ve vsi Olšany a Klášterec na severní Moravě vázla ještě roku 1902 na usedlostech železná dobytčata. I když tato železná dobytčata mohla být již vykoupěna (viz výše uvedené vyvazovací právní akty), nedocházelo k jejich výkupu, poněvadž výkupní cena dobytčete byla často pro povinného příliš vysoká. Valouch¹⁰⁰⁾ uvádí pro zmíněné již případy cenu výkupu železného dobytčete 90–100 zlatých (stejná výkupní cena se měla platit také ve vsi Chvalkovice u Olomouce).

⁹⁷⁾ Převzato z článku J. Blaua, viz pozn. 10 a 20.

⁹⁸⁾ Viz pozn. 20.

⁹⁹⁾ J. Valouch, viz pozn. 19, str. 103.

¹⁰⁰⁾ Viz pozn. 99.

VII. OTÁZKA ZVÍŘECÍCH FIGUREK, ZVLÁŠTĚ NA KOSTELNÍCH OLTÁŘÍCH

Zajímavou otázkou je význam figurek nalezených zejména na kostelních oltářích. Tyto figurky byly ponejvíce vyrobeny ze železa. Existovaly ale také figurky zhotovené z vosku a ze dřeva. Blau¹⁰¹⁾ uvádí, že ve Španělsku se setkal s figurkami dobytčat vyrobenými ze zlata a stříbra. O všech těchto figurkách s výjimkou železných můžeme s jistotou říci, že se jedná o votiva. V případě železných figurek není jasno, zda se jednalo o obětiny nebo o symboly železného dobytka v podobě reálného břemene.

V literatuře zabývající se problematikou železného dobytka se převážně setkáváme s názory, že zvířátka vyrobená z několika kusů železa, jsou obětinami. Naproti tomu, zvířátka vyrobená z jednoho kusu železa jsou často považována za symboly železného dobytka v podobě reálného břemene. Nikde však nenacházíme odůvodnění těchto názorů. Je třeba prokázat jejich případnou správnost, to znamená, zda všechny figurky dobytčat vyrobené z několika kusů železa jsou skutečně votivy a figurky z jednoho kusu železa symboly železného dobytka.¹⁰²⁾ V žádném případě nelze výše uvedené názory nekriticky přejmout.

Ve starší literatuře převládal názor, že železné figurky symbolizují věčný závazek. Např. podle Antla a Pekaře,¹⁰³⁾ když správce kostela dal zádušní dobytče do užívání, postavil za ně do kostela železnou figurku mající zhruba podobu dobytčete, takže počet železných figurek se vždy srovnával s počtem dobytčat daných poddaným do užívání. Během doby dobytče stářím nebo nehodou zašlo. Mělo se ale za to, že po sobě zanechalo potomky. Proto se plat za ně vybíral nadále a tak zůstala věčným břemenem na usedlosti vlastníka nemovitosti. Železné figurky byly postaveny na oltář proto, aby se takový věčný poměr stále pamatoval, a aby byl snadný přehled těchto věčných závazků. Dle jiných badatelů za stejným účelem farář nebo kostelník vyryl na železnou figurku, která měla podobu dobytčete, jež bylo dáno poddanému do užívání, jméno toho, kdo měl věčně odvádět kostelu plat za užívání dobytčete. Figurka pak byla pověšena na řetízku na oltář. Železná figurka tam visela, i když dobytče již dávno na zatížené nemovitosti neexistovalo. Majitele usedlosti však tížilo stálé, věčné břemeno.¹⁰⁴⁾ Také u Schlenze¹⁰⁵⁾ se setkáváme s tvrzením, že existovaly železné figurky dobytčat, které byly symbolem železného dobytka v podobě reálného břemene. Radlinský¹⁰⁶⁾ a jiní se domnívají, že ten, komu na statku vázlo železné dobytče a byl povinen z něho platit, dal sám ukovat figurku železného dobytčete a postavil ji do kostela na znamení svého zá-

¹⁰¹⁾ J. Blau, viz pozn. 10, str. 129–140.

¹⁰²⁾ Viz k tomu čl. R. Kresse: Technik und Alterbestimmung der eisernen Opfergaben in Jahrbuch für historische Volkskunde 1934, str. 277–289. Autor považuje železná zvířátka, ať již vyrobená z více kusů železa, nebo z jednoho kusu železa (podle autora starší technika vyrábění obětín) za votiva.

¹⁰³⁾ Viz pozn. 67.

¹⁰⁴⁾ Viz pozn. 58.

vazku. Tomiček¹⁰⁷ a Höfler-Tölz¹⁰⁸) také uvádějí, že železná figurka zůstala jako symbol závazku v kostele. Gross,¹⁰⁹) Němec¹¹⁰) a Květoň¹¹¹) tvrdí, že figurka zůstala na usedlosti. Podle Květoně byla železná figurka dobytčete vnějším znamením závazku mezi kostelem, majitelem živého dobytčete a jeho uživatelem. Obvykle farář, jako nejbližší představený kostela, odevzdal po sjednání smlouvy takový železný symbol uživateli dobytčete s příkazem, aby figurku měl u sebe jako připomínku odvádění platu z užívání dobytčete. Když uživatel vrátil kostelu živé dobytče při zániku smlouvy o železném dobytku (výjimečný případ), musel odevzdat i železnou figurku.¹¹²) Totéž platilo, jestliže se uživatel vyplatil z povinnosti, bylo-li tak umluveno. Figurka železného dobytčete měla uživatele upamatovat na jeho povinnost vůči kostelu, zejména když dobytče vzalo za své.

Andree¹¹³) a Zíbrt¹¹⁴) považují železné figurky ze selských usedlostí, které se často nacházejí „na krancích“, za ozdoby. Zíbrt původně zastával názor, že tyto figurky symbolizují železný dobytek v podobě reálného břemene. Pod vlivem Andreeho však svůj názor změnil.¹¹⁵) Andree a Zíbrt tedy popírají, že tyto železné figurky by byly symbolem železného dobytka v podobě reálného břemene. Tvrdí, že nebylo třeba nějakého symbolu pro povinnost vážnoucí na statku, když zvíře, které vzalo za své, muselo být nahrazeno jiným, což je velmi slabé odůvodnění. Je třeba si uvědomit, že dobytče někdy nahrazeno jiným nebylo. V takovém případě by právě železná figurka plnila funkci připomínky každému vlastníkovu nemovitosti zatížené reálným břemenem typu železného dobytka, aby neopomněl odvádět záduší každoročně a včas plat. To by platilo zejména pro období analfabetismu na venkově. Jiné vysvětlení existence železných figurek dobytčat na usedlostech podává Šourek.¹¹⁶) Takové figurky byly rozšířeny zejména na severním Slovensku v 18. stol. Tyto železné figurky silně připomínající votivní zvířátka, sloužily podle autora jako nosiče loučí. Byly ponejvíce umísťovány uvnitř stavení, hlavně „na krancích“.

Zajímavou otázkou je kremžská figurka¹¹⁷) železné krávy. Tato figurka

¹⁰⁵) J. Schlensz, viz pozn. 21 (Schlensz uvádí Podlahu a Stutze).

¹⁰⁶) M. Radlinský: Železné krávy, Selský archiv, 1902, I, str. 27–28.

¹⁰⁷) Viz pozn. 58.

¹⁰⁸) Höflera-Tölze uvádí J. Blau, viz pozn. 20.

¹⁰⁹) H. Gross: Železné krávy, příspěvek k objasnění z Č. Krumlovska, Ohlas od Nežárky, 1899, č. 48–49; Grossův názor uvádí také J. Blau v článku cit. v pozn. 20.

¹¹⁰) Němce uvádí J. Blau, viz pozn. 20.

¹¹¹) Květoně uvádí J. Blau, viz pozn. 20; Květoňův názor cituje také H. Gross, viz pozn. 108.

¹¹²) K tomu viz Květoň (článek J. Blaua, viz pozn. 20); k tomu také K. Hlubuček: Handlíři s dobyttem, Doudlebský archiv národopisný, Trhové Sviny 1955, str. 12.

¹¹³) A. Andree: Votive und Weihgaben des katholischen Volks in Süddeutschland, Braunschweig 1904, str. 93.

¹¹⁴) Č. Zíbrt: Obětní železná zvířátka, ČL, XIV, 1905, str. 228–242.

¹¹⁵) Původní Zíbrtův názor je uveden v monografii R. Tyršové a Č. Zíbrta: Das Böhmisches Bauernhaus der Jubiläumsausstellung in Prag, 1895, str. 9.

¹¹⁶) K. Šourek: Volkskunst in Bildern, Artia, Praha 1956, str. 341.

¹¹⁷) J. Blau, viz pozn. 20.

se nacházela ve schwarzenberském archivu v Českém Krumlově. A. J. Schwarzenbergovi ji věnoval registrátor a patronátní komisař J. Květoň. Svůj dar doprovodil dopisem, ve kterém píše, že figurku kravičky předává farář s kusem dobytka uživateli, aby mu připomínala, že musí za dobytče stále platit. Kremžská železná figurka byla podle názoru Květoně původně přibita na dveřích stavení statku, na kterém se nacházela kostelní kráva. Podobá se figurce krávy, která je přibita na prkénku a je uložena v Náprstkově muzeu. Co se týče kremžské figurky, není také podle Lega¹¹⁸⁾ obětinou, a to proto, že je vyrobena z jednoho kusu železa. Naproti tomu kravičky z Dolní Vltavice, které jsou obecně považovány za votiva, jsou vyrobeny z několika kusů železa. V Dolní Vltavici u Českého Krumlova existuje kostel zasvěcený sv. Leonardovi, patronu pastýřů a zvířat (do 16. stol. patron nemocných a uvězněných).¹¹⁹⁾ Také z té skutečnosti, že železné figurky dolnovltavické byly nalezeny v kostele sv. Leonarda, je možno usuzovat, že se jednalo o obětiny. Blau¹²⁰⁾ tvrdí, že kremžská figurka je rovněž votivum. Votiva se k nám rozšířila z alpských zemí, zvláště z Bavorska. Podle názoru Blaua kremžská figurka silně připomíná bavorská votiva. Můžeme s jistotou tvrdit, že v případě Bavorska se jednalo skutečně o votivní zvířátka, poněvadž institut železného dobytka se zde nevyskytoval. Figurka z Náprstkova muzea byla podle Blaua původně pravděpodobně přibita na dveřích kravína jako ozdoba.

Hlubuček¹²¹⁾ podává zprávu o železných zvířátkách v Borovanech, která byla obětinami velikosti dětských hraček 8–16 cm dlouhých vykovaných „ze silného železného plechu, s rohy nebo nožičkami, někdy prostrčenými, jindy přinýtovanými i v ohni přivařenými“. Podle autora se s největší pravděpodobností jednalo o votiva, protože figurky dobytčat nebyly vyrobeny z jednoho kusu železa.

Höfler-Tölz¹²²⁾ zaznamenali, že ve Frísku byly nošeny železné figurky dobytčat při pohřbu za rakví se zemřelým, který odkázal kostelu dobytče. Je možné, že pozůstalí dali tyto figurky nést za rakví na znamení toho, že respektují odkaz zemřelého kostelu.

Také již zmíněný Blau¹²³⁾ má ve svém podnětném článku za to, že železné figurky dobytčat nejsou symboly reálného břemene „vacca ferrea“, ale že se jedná o votiva. Podle jeho názoru nebylo třeba, aby existovaly železné figurky dobytčat jako symboly trvalého věčného závazku. O železném dobytku byly přece pořizovány zápisy, což byla dostatečná evidence dobytka daného do užívání. Např. v kostele v Kohlheimu (Uhlišti) byly nalezeny četné záznamy týkající se takového dobytka, ale ani jedna kovová figurka dobytčete, která by snad mohla být symbolem věčného závazku. Blau se nejvíce setkal se železnými zvířátky, dle něho nepochybně

¹¹⁸⁾ F. Lego: Železná obětní zvířátka z Dolní Vltavice, ČL, X, 1901, str. 143–146.

¹¹⁹⁾ Viz pozn. 102.

¹²⁰⁾ Viz pozn. 7.

¹²¹⁾ K. Hlubuček, viz pozn. 112.

¹²²⁾ Viz pozn. 20.

¹²³⁾ Viz pozn. 10.

obětinami (Opfertiere) v jižních Čechách, zejména v německých obcích. Téměř v každém kostele byl oltář nebo soška, které byly zasvěceny sv. Leonardovi (Linhartovi). Sv. Leonardovi se obětovaly figurky krav, koní, vepřů atp. ze železa, z vosku a ze dřeva. V kostele sv. Linharta v Uhlišti u Nýrska se nalézal dřevěný stůl, na kterém stálo asi 100 železných figurek dobytčat. Byly vyrobeny z 2–4 mm silného železného plechu a jejich délka se pohybovala mezi 13–18 cm. Figurky svým primitivním zpracováním připomínaly umění Etrusků. Každý rok o velikonoční pondělí přišli do kostela sedláci a podle toho, kterého dobytka vlastnili nejvíce, obětovali za zdárný vývoj svých dobytčat jeho podobu, figurku vyrobenou ze železa, nebo z jiného materiálu. Někdy přidali k figurce i peníze. Také během roku docházelo k obětování figurek a to za uzdravení nemocného zvířete. Figurky byly vlastnictvím kostela a byly prodávány kostelníkem za 2–6 kr. Po obětování je kostelník od oltáře odnesl a znovu příležitostně prodal. V listopadu r. 1904 nechal děkan z Nýrska opravit u kováře 60 kusů železných figurek dobytčat z kostela sv. Leonarda v Uhlišti. Zpráva o tom je podána v kostelní knize. Jednalo se pravděpodobně o opravu votivních zvířátek, aby je mohl kostel opětovně prodávat. V Uhlišti objevil Blau i železné včely. Měly podlouhlý tvar a 8 noh. Byly to také obětiny (podle Blaua specifikum Uhliště). Nelze je spojovat s institutem železných včel.

Tuto problematiku můžeme uzavřít tím, že není žádných pochybností o tom, že existovaly figurky dobytčat, které byly votivy. Nelze však zcela vyloučit, soudě také z literatury, že možná na některých místech (lokálně) zvířátka vyrobená ze železa byla symbolem železného dobytka v podobě reálného břemene. Tuto hypotézu je možno podepřít skutečností, že existovaly pojmy *Opfertiere* a *Zinstiere*,¹²⁴⁾ které byly často zaměňovány. *Opfertiere* označovaly nepochybně obětiny, *Zinstiere* by mohly být pravděpodobně termínem pro železnou figurku dobytčete jako symbolu trvalého závazku.

V této souvislosti je zajímavé, že železné figurky nejsou v literatuře spojovány s vrchnostenským dobyttem. Je nutné se ptát, proč v případě kostelního dobytka by měla existovat železná zvířátka jako symboly věčného závazku a v případě vrchnostenského dobytka ne. Je ovšem otázkou, zda v případě vrchnostenského dobytka se nejednalo snad jen o nepravý železný dobytek. Vždyť poddanské nemovitosti byly přece ve vrchním vlastnictví vrchnosti.¹²⁵⁾ Jestliže by v tomto případě došlo ke zřízení reálného břemene typu železného dobytka, zatěžovalo by toto břemeno vlastně vrchnostenskou půdu.

VIII. HISTORICKÝ VÝZNAM INSTITUTU ŽELEZNÉHO DOBYTKA V PODOBĚ REÁLNEHO BŘEMENE

Byla to zejména římskokatolická církev, která zřizovala ve svůj prospěch reálná břemena v podobě železného dobytka.

¹²⁴⁾ Viz pozn. 20.

¹²⁵⁾ K tomu srov. např. str. 17, odst. 4 této práce.

Římská církev byla ve středověku největší feudální velmocí.¹²⁷⁾ Graus,¹²⁸⁾ Míka¹²⁹⁾ a V. Procházka¹³⁰⁾ se zmiňují ve svých dílech o různých formách církevního vykořisťování. Jedním ze způsobů obohacování se církve byly i platy z reálných břemen typu železného dobytka. Tyto platy patřily do kategorie věčných platů. Církvi, vlastníku dobytčat, plynul z titulu platů za užívání dobytčat stálý, trvalý příjem.

Reálná břemena železného dobytka poddané v mnoha případech citelně zatěžovala.¹³¹⁾ V této souvislosti píše Hlubuček¹³²⁾ ve svém článku „Pár takových železných krav, nahromadily-li se na jednom gruntu, dovedlo vyjít stůl důkladně. A tomu se tenkrát neříkalo lichva“. Je třeba zdůraznit, že dobytčata, která dávala církev do užívání jako železná, získala záduší obvykle zadarmo a v mnoha případech na svůj vlastní popud.

V Dějinách světa (Всемирная история,¹³³⁾ je uvedeno „... měla církev ve středověku velký společenský význam: mohla totiž využívat ... specifických náboženských způsobů ideologického ovlivňování“. Právě v důsledku obratného posilování zbožnosti poddaných ze strany církve, odkazovali (darovali) Tito často mimo jiné také dobytčata záduší.¹³⁴⁾ Marxistická filosofie odhaluje funkci náboženství (víry) jako konzervativní síly ve spo-

¹²⁶⁾ Na závěr této práce je třeba upozornit, že by bylo vhodné sestavit atlas o teritoriálním výskytu železného dobytka s údaji o jeho charakteristických znacích na jednotlivých panstvích. Komparativní metodou by se získal obraz o vývoji institutu železného dobytka v jeho typických rysech a jeho případných modifikacích.

¹²⁷⁾ K tomu viz B. Engels: Úvod k anglickému vydání Vývoj socialismu od utopie k vědě, str. 272, uvedeno ve sborníku K. Marx—B. Engels: O náboženství, Praha 1957: „... velkým mezinárodním centrem feudálního systému byla římskokatolická církev... Římskokatolická církev obestřela feudální zařízení svatozáří božského posvěcení. Vybudovala si vlastní hierarchii podle feudálního vzoru a byla nakonec největším feudálem, neboť jí patřila přinejmenším třetina veškeré půdy v katolickém světě...“ Srov. také B. Engels: Právníký socialismus (týž sborník), str. 246. K tomu také B. Engels: Německá selská válka, Praha 1950, na str. 36 Engels říká, že ve středověku vystupuje církev „jako nejobecnější shrnutí a sankce feudálního panství“.

¹²⁸⁾ Viz pozn. 17, na str. 40, 172, 342 a 563 hovoří autor o železném dobytku. Poukazuje na jeho exploatační charakter.

¹²⁹⁾ A. Míka: Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. stol., ČSAV, Praha 1960, sv. 19. Také Míka upozorňuje, když hovoří o železném dobytku (str. 264–265), na tíživost tohoto břemene pro poddané.

¹³⁰⁾ Viz pozn. 16.

¹³¹⁾ Tento závěr vyplývá již z textu této práce. K tomu srov. výrok „Eisern Vieh stirbt nicht“ zejména v díle J. Grimma, viz pozn. 11, a H. Planitze: Grundzüge des deutschen Privatrechts, Berlin 1925, str. 98. Naproti tomuto názoru F. Krojher ve svém článku Jak já se dívám na železné krávy, Venkov, XI, 1939, tíživost břemene železného dobytka pro poddané popírá. Krojher jako římskokatolický kněz se pochopitelně snažil tento církevní institut obhájit.

¹³²⁾ K. Hlubuček, viz pozn. 111.

¹³³⁾ Dějiny světa, sv. III, Praha 1960, str. 267, překlad z ruského originálu (Всемирная история).

¹³⁴⁾ V. Procházka (pozn. 16) uvádí příklad, že dárce „... z lásky křesťanské jednu krávu svou pozůstalou po n. manželce své odevzdává dobrovolně k témuž záduší“ (str. 281).

леčnosti. Víra měla sloužit k usmíření poddaných s existující, v tomto případě feudální, společenskoekonomickou formací.¹³⁵⁾

Jestliže byla dána všechna dobytčata, která některá bohatá záduší vlastnila do užívání, nebyl příjem z platů za užívání těchto dobytčat zanedbatelný. Např. v účetní knize fary v Kremži je zápis, ze kterého se podává, že v r. 1655 měl farní kostel sv. Michala 110 železných krav.¹³⁶⁾ Podle Hlubučka¹³⁷⁾ vlastnil borovanský kostel r. 1615 celkem 114 železných krav.

Pro záduší bylo také velmi výhodné dát dobytčata do užívání, spíše než je obhospodařovat ve vlastní režii. Obyčejně bylo dáno poddanému do užívání jen jedno dobytče, zřejmě proto, aby nenastaly potíže s vymáháním platů za jejich užívání, které z několika dobytčat byly přirozeně vyšší. Je nutné znovu vyzvednout, že záduší (církvi) plynul prostřednictvím institutu železného dobytka v podobě reálného břemene stálý, trvalý příjem. Dávání dobytka církvi do užívání vydávala církev za hospodářskou a sociální pomoc potřebným. Ve skutečnosti se však jednalo, jak vyplývá již z výše uvedeného, o zastřenou exploataci poddaných.

Каролина Адамова

**ТАК НАЗ. ВЕЧНЫЕ (ЖЕЛЕЗНЫЕ) ЖИВОТНЫЕ И ИХ ФУНКЦИЯ
В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ЦЕРКОВНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ
С УЧЕТОМ ПОЛОЖЕНИЯ В ЧЕШСКИХ ЗЕМЛЯХ (XIV--XIX ВВ.)**

РЕЗЮМЕ

Работа „Так называемые вечные (железные) животные и их функция в хозяйственном обеспечении церковных учреждений с учетом положения в Чешских землях (XIV—XIX вв.)“ посвящена юридическому институту, правовая природа которого, несмотря на различия в фактических обстоятельствах, практически одинакова. Это либо вещное обременение, либо личное обязательство („нерегулярный“ железный скот).

При заключении договора о железном скоте в форме вещного (реального) обременения, собственник служебной недвижимости обязывался уплачивать собственнику скота вознаграждение за пользование этим скотом. Собственник служебной недвижимости нес ответственность в случае гибели скота по любой причине. Он нес личную и вещную ответственность как за животных так и за уплату вознаграждения за пользование ими. Если договор о железном скоте в форме вещного обременения расторгался (исключительный случай), то собственник служебной недвижимости был обязан возвратить собственнику скота такое число голов, как он получил и равного качества. Этим объясняется наименование „железный скот“: собственник ни при каких обстоятельствах не мог лишиться своего скота.

При договоре о железном скоте не всегда имело место вещное обременение. Получивший в пользование скот мог как за скот, так и за уплату вознаграждения за пользование им нести лишь личную ответственность. Так же в этом случае он нес ответственность и за невинное ухудшение качества скота или его гибель. Такое правоотношение не носило вещного характера и, следовательно, не было нерасторгжимым. Это не был институт железного скота в подлинном смысле, а своеобразный „нерегулярный железный скот“.

¹³⁵⁾ Viz k tomu stati K. Marxe a B. Engelse ve sborníku str. 39, 40, 48, 78 a V. I. Lenina: O náboženství, Praha 1954.

¹³⁶⁾ Viz pozn. 108.

¹³⁷⁾ Viz pozn. 111.

Элементы института железного скота можно наблюдать уже в древнем Египте (IV столетие до н. э.), в Византии, Иудее и Риме (Socida). И там для этого института имелись специальные термины (кроме Рима).

Невольно напрашивается вопрос нельзя ли эти древние элементы рассматривать как источник института железного скота, а в древних терминах видеть источник средневекового названия „железный скот“.*) В Чешских землях институт железного скота в форме вещного обременения встречался уже в догуситское время.

В работе рассматриваются способы установления вещного обременения типа „железный скот“. Из них вытекает, что этот институт фактически имел место лишь в отношениях церкви с принадлежавшими ей крепостными.

Затем в работе рассматриваются вопросы, связанные с обеспечением исполнения обязательств, изменением и прекращением обязанностей по вещному обременению типа железного скота. Только в XIX в. была предоставлена возможность выкупа этого обременения собственником служебной недвижимости. Размеры выкупных платежей определяла (кроме иных предписаний) Инструкция Наместничества в Праге 1867 г. и Земский закон от 11 мая 1869 г.

В работе также рассматривается вопрос значения изображений животных из железа, найденных преимущественно в церквях на алтарях. В большинстве случаев, кажется, это „жертвоприношения“ во исполнение обета. Однако нельзя полностью исключить, что в некоторых местах железные фигурки животных были эмблемой „железного скота“ в форме вещного обременения.

Последняя глава посвящена рассмотрению исторического значения института „железного скота“ в форме вещного обременения. Связанные с этим институтом обязательства сильно обременяли крепостных. Необходимо отметить, что церковь за пользование скотом получала постоянный и устойчивый доход. Во многих случаях церковь передачу скота в пользование облакала в форму хозяйственной и социальной помощи нуждающимся. В действительности же это была замаскирована эксплуатация крепостного населения.

Karolina Adamová

**Die sg. ewigen (eisernen) Tiere und ihre Funktion
bei der wirtschaftlichen Sicherung kirchlicher Institutionen,
mit Berücksichtigung der böhmischen Länder (14.–19. Jhdt.)**

ZUSAMMENFASSUNG

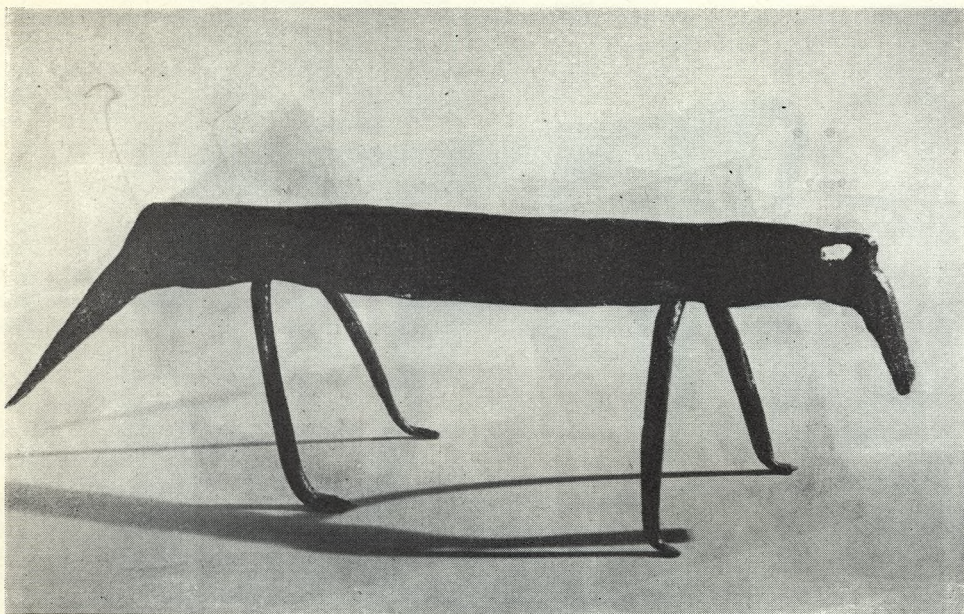
Die Arbeit befasst sich mit einer Rechtsinstitution, die allgemein als Eisern-Vieh bezeichnet wird und deren juristische Grundlage, trotz der Verschiedenheit der Umstände, in welchen sie erscheinen kann, in ihren Konsequenzen immer die gleiche ist. Es handelt sich entweder um Reallasten oder in den Fällen des unechten Eisern-Viehs um persönliche Verbindlichkeiten.

Durch den Vertragsabschluss über das Eisern-Vieh in der Form einer Reallast verpflichtete sich der Eigentümer der Liegenschaft, mit welcher die Last verbunden war, Zahlungen für die Nutzung des Viehs an den Eigentümer desselben zu erstatten. Der Nutzungsberechtigte haftete unter allen Umständen persönlich und sachlich für das Vieh. Bei Vertragsauflösung (Ausnahmefälle) war der Nutzberechtigte verpflichtet dem Eigentümer des Viehs die gleiche Stückzahl in ursprünglich übernommener Qualität zurückzuerstatten. Hiervon die Bezeichnung Eisern-Vieh, welche andeutet, dass der Eigentümer das Vieh unter keinen Umständen verlieren konnte.

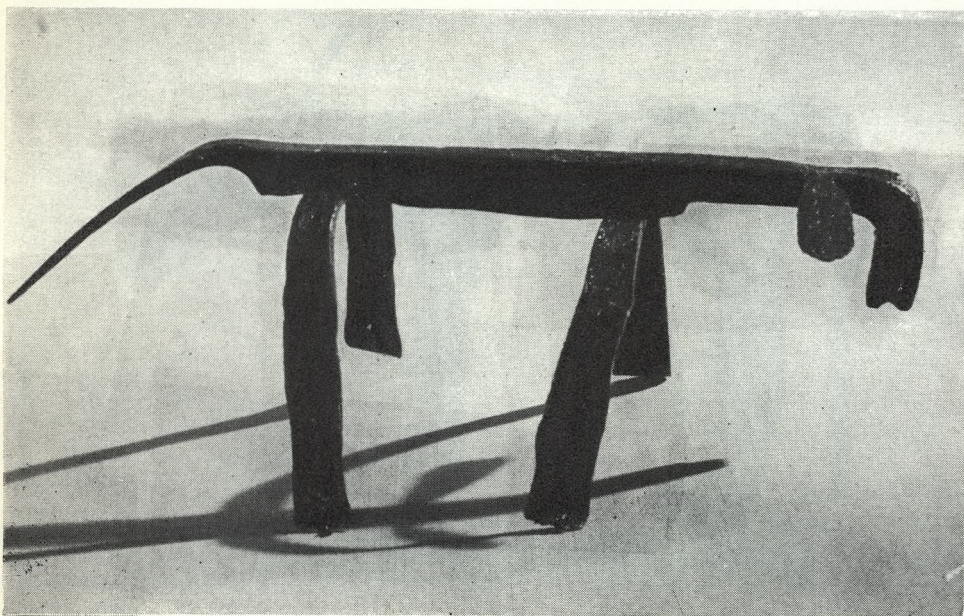
Die Verträge über das Eisern-Vieh begründeten nicht immer eine Reallast. Die nutzungsberechtigte Person konnte laut Vertrag auch nur persönlich für das Vieh und die einzelnen Zahlungen haften, aber auch hier war die Haftung auch auf un-

*) Něm. „eisern Vieh“, lat. „vacca ferrea“.

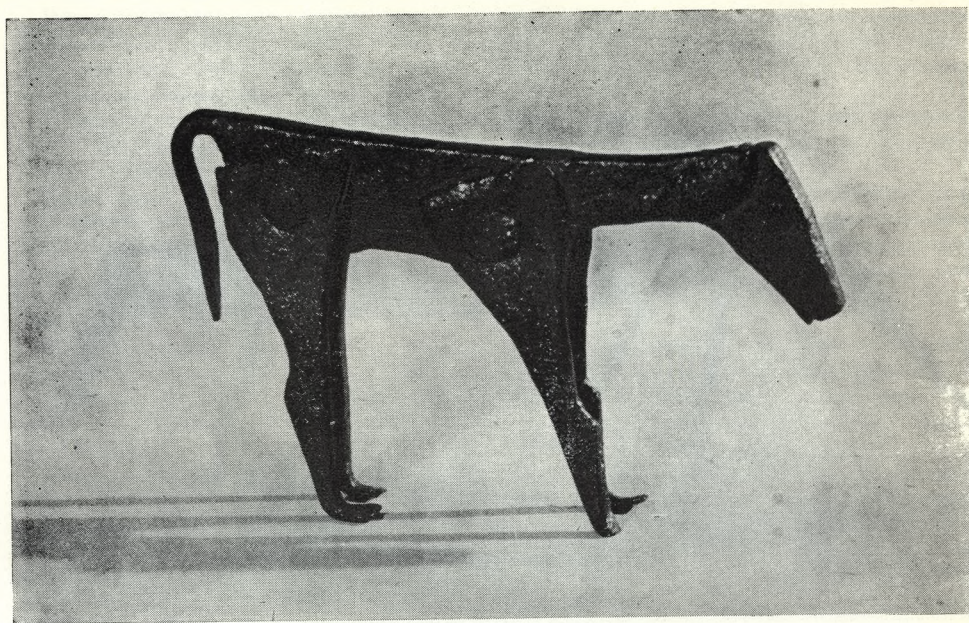
ZVÍŘÁTKA VYROBENÁ ZE ŽELEZA ROZŠÍŘENÁ V ČESKÝCH ZEMÍCH
ZEJMÉNA V 17. A. 18. STOLETÍ
(Fotografie z depozitáře muzea v Českých Budějovicích)

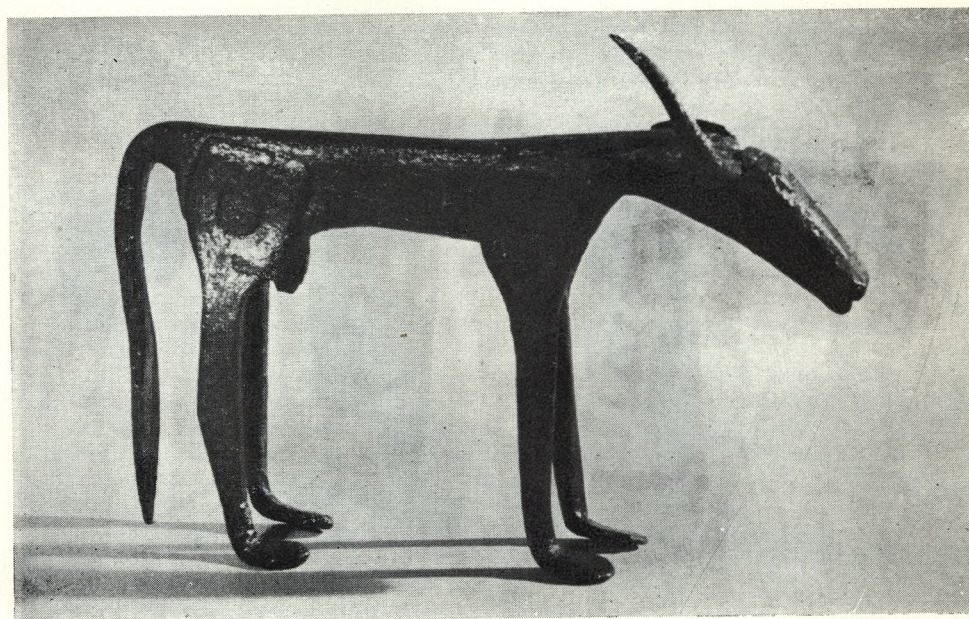
Železná figurka dobytčete s přivařenými nožičkami
(svým primitivním způsobem zpracování připomíná umění Etrusků)

Nožičky jsou ze slabšího plechu na rozdíl od staršího železného zvířátka (viz výše)

Figurka dobytčete vyrobená z několika kusů železa (pochází z mladší doby)

Propracovaná figurka železné kravičky; přinýtované nožičky a rohy svědčí o tom, že figurka vznikla v pozdější době

verschuldete Beschädigung oder Verlust ausgedehnt. Das so entstandene Rechtsverhältnis war nicht ewig und konnte also gekündigt werden. Die Anfänge der Institution des Eisern-Vieh können wir schon in Ägypten, Byzanz, Judäa und in Rom (socida) beobachten und mit Ausnahme Roms erscheinen schon hier für dieselbe spezielle Bezeichnungen. In diesem Zusammenhang tritt dann die Frage auf, ob vielleicht in diesen Beispielen des Altertums der Ursprung der Institution des Eisern-Vieh und in den altertümlichen Bezeichnungen die Wurzel des mittelalterlichen Terminus erblickt werden können. In den böhmischen Ländern ist die Institution des Eisern-Vieh als Reallast schon für die vorhussitische Zeit erwiesen.

In der Arbeit werden die einzelnen Begründungsarten der Reallasten des beschriebenen Typus analysiert und es wird festgestellt, dass es sich praktisch nur um eine kirchliche Institution handelt. Weiter werden die Fragen der Sicherung der Verpflichtungen, der Änderung und der Erlöschung von Verpflichtungen aus solchen Reallasten erörtert. Erst im 19. Jahrhundert konnten die Liegenschaften durch ihre Eigentümer von den Reallasten freigekauft werden. Die Entlastung wurde neben anderen Rechtsnormen durch den Erlass der K. und K. Statthalterei in Prag aus dem Jahre 1867 und ein Landesgesetz vom 11. Mai 1869 geregelt.

Die Arbeit befasst sich weiter auch mit der Bedeutung der aus Eisen verfertigten Tiere, die besonders auf den Kirchenaltären vorgefunden werden. Allem Anschein nach handelte es sich hier in der Mehrheit um Opfertiere. Es kann aber auch nicht ganz ausgeschlossen werden, dass die Eisentiere an einzelnen Orten das Eisern-Vieh als Reallast symbolisierten.

Das letzte Kapitel der Arbeit erörtert die historische Bedeutung der Institution des Eisern-Vieh als Reallast, welche die untertänigen Bauern in vielen Fällen fühlbar beschwerte und der Kirche feste und ständige Einkünfte sicherte. Die Übergabe des Viehs zur Nutzung an die Bauern wurde von der Kirche oft als wirtschaftliche und soziale Hilfe an Bedürftige ausgelegt, obwohl es sich tatsächlich um eine verschleierte Exploitation der untertänigen Bauern handelte.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

1. R. Andree: Votive und Weihgaben des katolischen Volks in Süddeutschland, Braunschweig 1904, str. 93.
2. Th. Antl, A. Pekař: Kojakovice, Český časopis historický, 1901, str. 173–174.
3. J. Bistrický: Milotické seznamy železných krav, Slovácko 1961, str. 34–38.
4. J. Blau: Die eisernen Opfertiere von Kohlheim, ZFÖV, X, Vídeň 1904, str. 129 až 140.
5. J. Blau: Die alten Ewiglasten, Zeitschrift für österreichische Volkskunde, XVIII, Vídeň 1912, str. 161–175.
6. M. Boháček: Úvod – Práva věcná I, Nástin přednášek o soukromém právu římském, Praha 1945.
7. J. Brož: Paměti městečka Jimramova, Český lid, IX, 1900, str. 224, rubrika Otázky a odpovědi.
8. V. Černý: Hospodářské instrukce, Řada A, Praha 1930, str. 95.
9. D. Daube: Eisern Vieh, Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., Weimar 1952, str. 388–392.
10. St. Dnistrjanský: Základy moderního práva soukromého, Praha 1928, str. 314–317.
11. St. Dnistrjanský: Moderní theorie reálních břemen, Právnick 1924, str. 265 a násl.
12. B. Engels: Německá selská válka, Praha 1950, str. 36.
13. F. Graus: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, II, Praha 1957, str. 40, 179, 342, 563.
14. J. Grimm: Deutsche Rechtsalterthümer, Band II, Akademie-Verlag, Berlin 1956, str. 131–132 (první vydání 1828 Göttingen).
15. H. Gross: Železné krávy, příspěvky k objasnění z Č. Krumlovska, Ohlas od Nežárky 1899, č. 48–49.

16. J. Hille: Zádušní krávy, voli, klišny a kozy, ČL, XIV, 1905, str. 61.
17. K. Hlubuček: Handlíři s dobyt看, Doudlebský archiv národopisný, Trhové Sviny 1955, str. 12.
18. J. Horňanský: Železné krávy a olejné, SA, I, 1902, str. 157–158.
19. R. Hübner: Grundzüge des deutschen Privatrechts, 4. vyd., Leipzig 1922, str. 583 až 584.
20. Josef Jančář: Chov dobytka na jihovýchodní Moravě v 19. století, Český lid 4, roč. 58, Praha 1971, str. 213–216.
21. V. Janoušek: Původ a význam železných krav, ČL, XI, 1902, str. 486–487.
22. J. Jireček: Železné krávy, Památky archaeologické a místopisné, XI, v Praze 1879–1881, str. 234–235.
23. R. Kalivoda: Husitská ideologie, ČSAV, Praha 1961.
24. J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626, v Praze 1905, str. 55, 151, 457, 460, 558, Archiv český.
25. J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698, XXII, v Praze 1906, Z Knihy Hospodářské K. Fischera, str. 472–473, Archiv český.
26. J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780, XXIV, v Praze 1908, str. 209–219, Archiv český.
27. F. Kaska: K dějinám jičínského děkanství, Český Ráj, 1938.
28. V. Kosina: Z kroniky obce Výžerky, Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství, roč. III, 1971, č. 1–2, str. 86–87.
29. J. Krčmář: Právo občanské II, Práva věcná, Praha 1930.
30. R. Kriss: Technik und Alterbestimmung der eisernen Opfergaben in Jahrbuch für historische Volkskunde 1934, str. 277–289.
31. F. Krojher: Jak já se dívám na železné krávy, Venkov, XI, 1939.
32. J. Kulanda: Železné krávy, ČL, IX, 1900, str. 357–358.
33. F. Lego: Železná obětní zvířátka z Dolní Vltavice, ČL, X, 1901, str. 143–146.
34. V. I. Lenin: O náboženství, Praha 1954.
35. J. Lochman: Ze zámeckého archivu kroměřížského, Selský archiv, IV, 1905, str. 159 (na Lochmana odkazuje J. Kalousek: Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698, XXIII, str. 425).
36. V. Machek: Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1968, str. 290.
37. V. Mareš: Z dějin staré školy (podle K. Čupra), Od Trstenické stezky, XVII, 1937/8, str. 9–10.
38. K. Marx–B. Engels: O náboženství, Praha 1957, str. 246, 272.
39. F. Michal: „Železná kráva“, Časopis katolického duchovenstva, 1885, str. 293.
40. A. Míka: Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století, ČSAV, Praha 1960, sv. 19, str. 264–265.
41. A. Morávek: O železných kravách, Sbor. mus. spol. v Jičíně, 5, 1939, str. 72–75.
42. Č. Nečasáný: Jak povstaly železné krávy, Od Trstenické stezky, XVIII, 1938/9, str. 35–36.
43. F. Nosek: Železné krávy a jiný dobytek věcný v diecesi Brněnské a Olomoucké, Selský archiv, V, 1906, str. 243–251.
44. F. Obrtel: Železné krávy, Selský archiv, I, 1902, str. 103.
45. V. Pinkava: Železné krávy, Selský archiv, I, 1902, str. 103.
46. H. Planitz: Grundzüge des deutschen Privatrechts, Berlin 1925, str. 98.
47. K. Procházka: O železných kravách a některých pověstech hradu Okoře, č. 166, Čech, 1895.
48. V. Procházka: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století, ČSAV, Praha 1963, str. 271, 280–282, 356.
49. M. Radlinský: Železné krávy, Selský archiv, I, 1902, str. 27–28.
50. A. Randa: Rakouské právo občanské, Praha 1904.
51. H. Richlý: Eiserne Opfertiere, ZFÖV, VII, 1901, str. 57–60.
52. F. Rouček: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl II, Praha 1935.
53. J. Schlenz: Das Kirchenpatronat in Böhmen, Praha 1928, str. 329–330.

54. H. Schreuer: Deutsches Privatrecht, Stuttgart 1921, str. 320.
55. M. Stieber: Dějiny soukromého práva ve střední Evropě, II, Praha 1930.
56. C. Schwerin: Grundzüge des deutschen Privatrechts, Berlin und Leipzig 1919, str. 208–209.
57. V. Šmelhaus: Kapitoly z dějin předhusitského zemědělství, Rozpravy ČSAV, sešit 9, roč. 74, Praha 1964, str. 17.
58. F. Teplý, J. Š. Baar: Klenčí, Praha 1909, str. 35.
59. A. Tomíček: Železný dobytek, Zálesí VII, 1925/6, str. 113–114.
60. J. Valenta: Železné krávy, Od Stříbrných hor, VII, 1935/6, str. 8–11.
61. J. Valchář: Zpráva o „železné krávě“ v Křivosoudově, ČL, IX, 1900, str. 158–159.
62. J. Valouch: Železné krávy, SA, I, 1902, str. 28–29, 103, 158.
63. J. Vančura: Soukromé právo římské, Praha.
64. V. Vaněček: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945, vyd. I, Praha 1964, str. 126 a vyd. II, Praha 1970, str. 189.
65. J. Vašica: Z kapitulní knihovny olomoucké, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, XXXVIII, 1927, str. 124–129.
66. J. K. Vyskočil, Arnošt z Pardubic a jeho doba, Praha 1947, str. 390.
67. J. Wackernagel: Die Viehverstellung, Weimar 1923.
68. Z. Winter: Život církevní v Čechách, sv. II, v Praze 1896, str. 553.
69. Č. Zíbrt: Obětní zvířátka, ČL, XIV, 1905, str. 241 (228–242).
70. Č. Zíbrt, R. Tyršová: Das Böhmische Bauernhaus der Jubiläumsausstellung in Prag 1895, str. 9.
71. Glossarium mediae et infimae Latinitatis, Graz–Austria 1954, B. VI, Unveränderter Nachdruck der Ausgabe 1883–1887, str. 280.
72. Glossarium mediae et infimae Latinitatis, Regnis Hungaria (A. Bartal), Budapestini MCMI, str. 463.
73. Glossarium Germanici Haltausiani, Lipsiae 1758, Tom. Prior, str. 310, 415 a Tom. Posterior, str. 1137 (též cit. jako Glossarium germanicum medii aevi nebo Glossarium Germaniae).
74. Der Grosse Brockhaus, Leipzig 1930, Band V, str. 384.
75. Der Grosse Herder, Freiburg 1957, Band III, str. 299.
76. Registra zádušní (Smečno) ze 16. stol. Uložená v SA-Těšnov.
77. Zeitschrift d. Sav.-Stif. für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., B. 29, Weimar 1908, str. 468, 511; B. 48, Weimar 1928, str. 613; B. 50, Weimar 1930, str. 529; B. 52, Weimar 1932, str. 388; B. 54, Weimar 1934, str. 359, 361.
78. Всемирная история, III, český překlad, Praha 1960, str. 267.
79. J. Jíhlavec: O železných krávách, Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze, 17, 1972, str. 3–4.